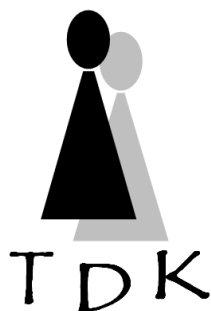

Filozófia a közgazdászképzésben

Tudományos Diákköri Dolgozat

Konzulens: Sárvári Balázs

Kis-Dörnyei Márton

Közgazdaságtudományi Kar

Alapképzés

Alkalmazott közgazdaságtan szak

II. évfolyam

2013. március 25.

A BCE Közgáz Campus Tudományos Diákköri Konferenciáját a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0023 azonosítójú “A tudományos képzés műhelyeinek átfogó fejlesztése a Budapesti Corvinus Egyetemen” című projektje támogatja.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. Eszmetörténeti áttekintés	6
1. A korai és klasszikus közgazdaságtan.....	6
2. A neoklasszikusok.....	9
3. A korai XX. század	12
III. A magyarországi Alkalmazott közgazdaságtan szakok képzésének vizsgálata	15
1. Budapesti Corvinus Egyetem	16
2. Budapesti Műszaki- és Gazdálkodástudományi Egyetem.....	17
3. Eötvös Loránd Tudományegyetem	18
4. Pannon Egyetem.....	19
5. Pécsi Tudományegyetem.....	19
6. Konklúzió.....	20
IV. Kérdőíves kutatás a BCE-n	21
1. A kérdőívről	21
2. A kérdőív elemzése	24
3. Alapadatok	24
4. A tízes skálán való értékelés	26
5. Az évfolyamok közötti különbségek.....	30
6. Az egyes kérdések elemzése	31
7. Konklúzió.....	36
V. Összefoglalás.....	37
VI. Irodalomjegyzék.....	39
VII. Táblázatok jegyzéke	40
VIII. Ábrák jegyzéke.....	41
IX. Melléklet	42

*„1. A matematikát csak gyorsírásként használd, s ne a kutatás motorjaként!
2. Csak addig használd, amíg eredményre nem jutottál! 3. Fordítsd le angolra! 4. Majd szemléltesd a valós életből vett fontos példákkal! 5. Vessd tűzbe a matematikai változatot!
6. Ha nem tudsz sikeresen eleget tenni a 4. szabálynak, akkor égesd el az angol változatot is! Ez utóbbit gyakran megtettem!”*

Alfred Marshall

„I want to emphasize strongly the point about economics being a moral science.”

John Maynard Keynes

I. Bevezetés

A XX. században jelentős változásokon ment át a közgazdaságtan, mint tudomány. A század végére kialakult egy olyan „mainstream” szemléletmód, mely azt tartja, hogy a közgazdaságtan egy leíró, pozitív tudomány, mely mentes bármiféle morális értéktől. (Alvey, J. E. [1999]) Egyre inkább specializálódott, s próbált a természettudományokhoz hasonlóvá válni, ezzel pedig eszköztárából mind inkább kikerültek az emberi értékek, az erkölcsi szemléletmód. A közgazdaságtani vizsgálatok olyan kérdések megválaszolására korlátozódtak, mint a „Mi? Mennyi? Hogyan?”, de ezzel egy időben eltávolodtak a „Miért?” megválaszolásától. A neoliberais gazdaságpolitika követői nem fogalmaztak meg olyan célokat, elvárásokat, normákat, amelyeknek fényében a gazdaságot szervezni kell. A közgazdászok egyre kevésbé foglaltak állást azzal kapcsolatban, hogy mi a helyes, vagy igazságos – az ilyen tárgyú dilemmákat a piaci mechanizmusokkal kívánták helyettesíteni. Az erkölcsi, morális értékek háttérbe szorultak. A globalizálódó világban egyre kevésbé valós alternatíva az országok közötti háború az ellentétek rendezésére, s a Szovjetunió felbomlása óta egyre inkább a globális gazdasági függés az, ami meghatározza a nemzetek közötti kapcsolatokat. A kulcsfogalommá a fenntarthatóság vált (Schelling, T. [2007]), míg a kulcskérdés az, hogy a fenntarthatóságot szem előtt tartva hogyan legyen globálisan megszervezve a termelőerők elosztása és felhasználása úgy, hogy az megfelelő rendszert képezzen a globális felzárkóztatáshoz. A globális együttműködés sikere nem csak a gazdasági

eredményeken múlik, hanem társadalmi, kulturális kérdésektől is függ. Olyan normák alapján kell megválasztani a gazdasági eszközöket, amelyeknek a célja a béke fenntartása, és az együttműködés elősegítése. Ez a megközelítés azonban nehezen képzelhető el egy olyan közgazdaságtan, illetve annak oktatása által, amely csupán a számok értelmezésére korlátozódik, s nem vesz figyelembe morális, erkölcsi értékeket, célkitűzéseket.

Sokan írják a legutóbbi, 2007-ben kezdődött pénzügyi válságot a közgazdaságtannak a morális alapoktól való eltávolodásának a számlájára. Sok kritika érte a közgazdász társadalmat, hogy a túlzott specializáció, a matematikai képletekben való elmélyülés képtelenné tette őket arra, hogy átlássák az egész rendszert, és megállapítsák, hogy az nem működik jól. (Shiller, R. J. – Shiller, V. M. [2011]) Az a szemléletmód, hogy az elsőszámú cél az anyagi jólét növelése, szintén kezd elhalványulni. Egyre nagyobb a társadalomban az igazságosság igénye. Egyre több vita folyik olyan témákban, ahol a tulajdonképpeni kérdés az, hogy mi az igazságos. És ez az igény ugyanúgy felmerül a gazdasági szituációkban is. Nem utolsó felvetés a közgazdászok esetenkénti etikátlan viselkedése miatti aggodalom sem.

Megközelítésem alapja, hogy a gazdasági döntések a filozófiai megalapozottságát már az egyetemi képzés ideje alatt is meg kell osztani a hallgatókkal. Egy ilyen módon kiegészített képzési rendszer segítheti orvosolni a neoliberális közgazdaságtan hiányosságait is. Számos tanulmány és kísérlet foglalkozott a társadalmi és morális normák egyéni cselekvésre gyakorolt hatásaival. Az egyik például a csaló magatartást vizsgálta egyetemi hallgatók körében, mely kimutatta, hogy olyan egyszerű dolgok, mint a Tízparancsolat felidéztetése a hallgatók által – még az ateista hallgatók körében is – nullára csökkentette a csalások gyakoriságát, ráadásul olyan szituációban is, ahol semmilyen módon nem lehet fényt deríteni egy-egy egyén csalására. (Gino, F. – Ayal, S. – Ariely, D. [2009]) Az, hogy a filozófiával való foglalkozásra ösztönözzük a hallgatókat, befolyásolja a jövőbeli viselkedésüket.

Ilyen, és hasonló problémák miatt merült fel bennem az a kérdés, hogy vajon a mai magyar felsőoktatásban a közgazdászhallgatók mennyi filozófiával foglalkoznak, ha egyáltalán találkoznak bármennyivel is. Erre választ kereső kutatásom három fő részre osztható. Az első rész, a II. fejezet egy eszmétörténeti áttekintés, melyben a teljesség igénye nélkül mutatom be azokat a kiemelkedő közgazdasági gondolkodókat, akiknek a munkásságát áthatották a közgazdasági problémák morális, erkölcsi értelmezése, vagy az igazságosság

kérdésének vizsgálata. Ezzel azt próbálom demonstrálni, hogy a közgazdaságtanban, mint tudományban a kezdetektől fogva meghatározó szerep jutott a filozófiának. A második rész – III. fejezet – a magyarországi egyetemeken folyó alkalmazott közgazdaságtan szakok képzési sajátosságait vizsgálja. A célom fényt deríteni arra, hogy az adott felsőoktatási intézményekben a hallgatók mennyi filozófiával találkoznak tanulmányaik során, ha egyáltalán találkoznak. A harmadik rész – IV. fejezet – pedig egy, a Budapesti Corvinus Egyetemen végzett kérdőíves kutatás eredményeit mutatja be, mely során arra kerestem a választ, hogy az alkalmazott közgazdaságtan hallgatók milyen fontosnak tartják a filozófiával való foglalkozást a képzésük során. Továbbá, hogy változtat-e a véleményükön az, ha olyan gazdasági problémákkal szembesülnek, melyekben felfedezhető a matematikai közgazdaságtan és a filozófia ellentéte. E három rész összevonva pedig azt próbálja bebizonyítani, hogy a jövő közgazdászainak igenis szükségük van arra, hogy a filozófiai megközelítést is elsajátítsák egyetemi képzésük ideje alatt.

II. Eszmetörténeti áttekintés

A modern közgazdasági gondolkodás a morálfilozófia alapjairól indult ki. A következő részben amellet próbálok érvelni, hogy a közgazdászok gondolkodásának mindig aktív részét alkották a filozófiai értékelések. Az eszmetörténeti áttekintés középpontjában az igazságosság kérdéseire alkotott főbb állásfoglalások és kérdésfeltevések szerepelnek. Nem törekszem teljes történeti áttekintésre. Annak illusztrálása végett emeltem ki néhány korszakos jelentőségű közgazdászt, hogy idézetek segítségével megmutassam, a tudomány történetében mindig is összekapcsolódott a gazdasági elemzés a közösségi szintű értékek vizsgálatával.

1. A korai és klasszikus közgazdaságtan

Már Aquinói Szent Tamás (1224/1225-1274) is tárgyalt közgazdasági problémákat, mégpedig morálfilozófiai szempontból. A magántulajdonnal kapcsolatban például kijelenti, hogy három ok miatt van szükség arra, hogy az embereknek saját tulajdonuk legyen. Először, mert az ember jobban gazdálkodik azzal, ami a sajátja. Másodszor, hatékonyabban tud kezelni egy olyan dolgot, ami csak az övé. Harmadszor:

„mert azáltal jobban megőrződik az emberek békés állapota, mivel mindenki elégedett a saját dolgával. Ezért látjuk azt, hogy azok között, akik közösen és osztatlanul birtokolnak valamit, gyakrabban keletkeznek civódások.” (Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae. Idézi Bekker [2000], 54. oldal)

Tehát a pusztán gazdaságossági, hatékonysági szempontok mellett arra is felfigyel, hogy a társadalmon belüli *béke* is függ a magántulajdon meglététől. Az árak, és a kölcsönök tekintetében meghatározza, hogy mi az igazságos. Az árakat illetően úgy véli, hogy csak az olyan ár az igazságos, amely megegyezik az áru értékével. Mégpedig azért, mert az áru azért keletkezett, hogy a közjót szolgálja, és ezért annak ára nem terhelheti inkább az eladót, vagy a vevőt. Ha mégis sérelem érné az egyiket, akkor:

„sérelmet szenved a kölcsönös egyetértés, melynek megőrzése az igazság feladata.” (Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiai. Idézi Bekker [2000], 53. oldal)

Aquinói Szent Tamás a tulajdonjogok elosztását összeköti a társadalmi munkamegosztás működőképességével és a békével, azaz a közjó eléréséhez rendeli a gazdasági eszközöket, nem pedig a gazdasági célokhoz rendel politikai eszközöket. Mai példával élve tehát nem pusztán az a fontos, hogy mekkora egy ország GDP-je, hanem az, hogy egy igazságos, és közjó maximalizálására törekvő társadalom milyen termelési mennyiségekkel működtethető.

Aquinói Szent Tamáshoz hasonlóan Adam Smith (1723-1790) gondolkodásában is fontos szerep jut az igazságosság fogalmának. Nem véletlenül, hiszen annak ellenére, hogy őt tartják a modern közgazdaságtan, mint tudomány megalapozójának, foglalkozását tekintve morálfilozófus volt. Az igazságosságra úgy tekint, mint egy társadalmat összetartó erőre, amelyet fenn kell tartani:

„Van azonban egy másik erény, melynek megtartása nincs akaratunk szabadságára bízva, mely kicsikarható erővel, és amelynek megsértése a megtorlás vágyának, következésképp a büntetésnek tesz ki. Ez az erény az igazságosság: az igazság megsértése sérelem, amely bizonyos személyeknek valóságos és határozott kárt okoz, olyan motívumokból, melyeket természetesen helytelenítünk.” (Adam Smith: Az erkölcsi érzelmek elmélete. Idézi Márkus [1977], 489. oldal)

Az igazságtalanság tehát kárt okoz az elszenvedőnek, ezt pedig meg kell torolni, az igazságtalanság elkövetőjét büntetni kell. A társadalom fennmaradása érdekében pedig az igazságtalanságot meg kell szüntetni, mert:

„A társadalom fennállhat, igaz, nem a legkellemesebb állapotban, jótekonyság nélkül; de az igazságtalanság túlsúlyának tökéletesen le kell rombolnia” [a társadalmat.] (Adam Smith: Az erkölcsi érzelmek elmélete. Idézi Márkus [1977], 495. oldal)

Ezek szerint attól, hogy nem jótekonkodnak az emberek, még létezhet egy társadalom, de ha az igazságtalanság van túlsúlyban, akkor a közösség pusztulásra van ítélve. Ezzel szemben az igazságosság

„az a főpillér, mely az egész építményt fenntartja. Ha ezt kimozdítják helyéből, az emberi társadalom nagy, mérhetetlen épülete, azon épület, melyet emelni és fenntartani e világban, ha így mondhatom, a természet különös és kedvenc gondjának tűnt, szükségképp egy szempillantás alatt atomjaira hullik szét.”

(Adam Smith: Az erkölcsi érzelmek elmélete. Idézi Márkus [1977], 495. oldal)

Ezért van szükség olyan társadalmi rendre, mely igazságos. Ehhez azonban hozzátartozik az is, hogy miként a társadalomnak egy szerves részét képezi a gazdaság rendszere, úgy ennek is igazságosnak kell lennie. Egy ilyen rendszer létrehozása és fenntartása pedig – értelem szerűen – részben a közgazdászok feladata.

John Stuart Mill (1806-1873) szintén egyszerre volt közgazdász és filozófus is. A közgazdasági elméleteket tekintve nagymértékben hozzájárult az utilitarizmus továbbfejlődéséhez. Az utilitarista szemléletmód kulcsfogalma a hasznosság, ezen keresztül érthető meg a kor igazságosság-koncepciója is. A hasznosság nem más, mint az egyes tárgyak, vagy döntések által az embereknek okozott gyönyör. Mivel a cél az emberek boldogsága, ezért az igazságos rendszer a hasznosságot a lehető legnagyobb mértékben növeli, tehát az emberek szenvedései fölötti gyönyört maximalizálja.

„[...] az általános elv, amivel a gyakorlat összes szabályának összhangban kell lennie [...] nem más, mint az emberiség, jobban mondva az érző lények boldogságához vezető hasznosság, más szóval a teleológia végső elve a boldogság elősegítése.” (John Stuart Mill: The Logic of the Moral Sciences. Idézi Bekker [2000], 570)

Az emberiséget nem pusztán racionálisan gondolkozó, számító, hanem érző lények összességeként határozza meg. Ez alapján pedig magára a hasznosságra sem szabad csak úgy tekintenünk, hogy az minden dolgot úgymond beáraz aszerint, hogy melyik okoz több gyönyört az embereknek. Szerinte különbséget kell tenni az élvezetek között, mert vannak magasabb és alacsonyabb rendű élvezetek.

„Jobb elégedetlen embernek lenni, mint elégedett disznónak; jobb elégedetlen Szókratésznek lenni, mint elégedett ostobának. És ha az ostoba vagy a disznó más véleményen van, ennek kizárólag az az oka, hogy a kérdésnek csak az

egyik – a rájuk vonatkozó – oldalát ismerik. (John Stuart Mill: Utilitarianism. Idézi Sandel [2009], 73. oldal)

Ezek azok a mondatok, amelyek leginkább megkülönböztetik Mill-t elődjétől, Jeremy Benthamtól (1748-1832). Hiába érzi elégedettebbnek magát az ostoba, Mill mégis azt mondja, hogy jobb a kevésbé elégedett Szókratésznek. Tehát van valamiféle különbség az egyes élvezetek között, ami azt mondja ki, hogy azokat kell keresnünk, amelyek - attól függetlenül, hogy nem feltétlenül tesznek minket olyan elégedetté, mint egy másik - kívánatosabbak az emberiség számára. A magasabb rendű élvezeteknek van valamifajta minőségbeli többletük, ami azt preferáltabbá teszi. Ezek következtében pedig egy magasabb rendű állapot érhető el, a disznónál magasabb rendű az ember, az ostobánál pedig magasabb rendű Szókratész. Az egyéneknek pedig arra kell törekedniük, hogy ők maguk is egyre magasabb rendű lényekké váljanak. Mill szerint ez az a norma, ami előrébb viszi az emberiséget, és ezt kell követni minden téren.

2. A neoklasszikusok

Áttekintésemben a következő személy Léon Walras (1834-1910), akit az utókor, mint a matematikai közgazdaságtan egyik jelentős alakját tiszteli, a közgazdaságtannak messze nem csak a matematikai oldala foglalkoztatta. Aktívan foglalkozott a magántulajdon, a társadalmi elosztás és az igazságosság kérdéseivel is, a közgazdaságtannak ezt a részét nevezte társadalmi gazdaságtannak.

„Képzeljünk el egy vademberekből álló törzset és egy szarvast az erdőben. A szarvas mennyisége korlátozott, tehát birtokba vehető. [...] feküdjön bár a szarvas dögként vagy futkározzon szabadon az erdőben, ki legyen a tulajdonosa? – A szarvas azé, aki elejtette! – kiáltja a törzs egy fiatal és aktív tagja, hozzátéve – ha túl lusták vagytok, vagy nem vágytok rá elég erősen, úgy kelljen nektek! – Egy öregebb, gyengébb vadász erre így válaszol – Nem! A szarvas mindannyiunké, és egyenlően kell elosztanunk. Ha az erdőben csak egy szarvas van, és véletlenül te vagy az, aki először fölleled a nyomát, ez nem indok arra, hogy a többiek étel nélkül maradjanak.” (Léon Walras: A tiszta

politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdagság elmélete. Idézi Bekker [2000], 250. oldal)

Walras itt a tulajdonjog és a társadalmi elosztás igazságosságának kérdését veti fel. A lényeg, hogy szarvasból csak egy van, a probléma pedig az, hogy kié legyen. Erre a dilemmára reflektál Robbins (1932) definíciója is, aki szerint a közgazdaságtan a szűkös erőforrásokkal való racionális gazdálkodás tudománya. Walrasban azonban úgy merül fel a kérdés, hogy milyen elv szerint osszuk fel a társadalomban a javakat úgy, hogy az a lehető legigazságosabb legyen. Az idézetben a fiatal vademberből az evolúciós szelekció szól, tehát azoké legyenek az erőforrások, akik a legrátermettebbek, legerősebbek. Azonban az gyengébb idősebb is felszólal, aki szerint a legerősebb mindent visz, a többiek pedig nem érdemelnek semmit elv nem működőképes. Társadalomban, közösségben élünk, ami nem engedheti meg azt, hogy attól mert valaki adottságai szerint gyenge, éhezzen, vagy szenvedjen, hiszen ők is ugyanúgy a társadalom, a közösség tagjai. De az sem helyes, ha a kisebbség boldogtalansága, szenvedése biztosítja a többség jólétét.

Sandel [2009] felhoz egy példát, amelyben az olvasónak döntenie kell, szerinte helyes, igazságos-e egy olyan rendszer, ahol az egész társadalom boldogságban és bőségben él, de ennek az a feltétele, hogy egyetlen ember egy sötét pincében szenvedjen élete végéig. A fentebb, Mill-nél említett utilitarista nézet szerint ez egy helyeselhető rendszer lenne, mivel a többség boldogsága túlsúlyban van az egyetlen szenvedőénél. Azonban nem hinném, hogy bárki is komolyan gondolná azt, hogy ameddig a boldogok túlsúlyban vannak, addig jogos az, hogy ezt a boldogságot biztosítandó, a kisebbség szenvedjen. Helyette azt mondanánk, hogy egy ilyen rendszer nem igazságos.

„A birtoklás kérdése tehát emberi döntéstől függ, és attól függően, hogy ez a döntés rossz vagy jó, az elosztás módja is rossz vagy jó lesz. Ha jó, az emberi sorsok kölcsönös koordinálása is megvalósul, és az igazság uralkodik. Ha rossz, akkor egyesek boldogulása mások boldogulásának kárára valósul csak meg, és az igazságtalanság ül tort.” (Léon Walras: A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdagság elmélete. Idézi Bekker [2000], 250. oldal)

A kérdés tehát az, hogy milyennek alkotjuk meg azt a rendszert, amely a birtokjogokat és az elosztást szabályozza, mert ettől fog függeni maga az igazságosság is. Ha nem megfelelően hozzuk létre ezeket a szabályokat, akkor az emberek csak egymás kárára fogják tudni majd növelni a boldogságukat. Egy ilyen társadalmi, gazdasági rendszer pedig egyértelműen elkerülendő. Nyilvánvaló, hogy a cél nem ez, hanem egy olyan struktúra, amelyben megvan a lehetőség mindenki számára, hogy a saját boldogságát ne mások kárára gyarapítsa. Az igazságtalanság tehát az, ha valaki csak úgy tud boldogabb lenni, ha mást ezzel egy időben szenvedés éri, míg az az igazságos, ha valaki úgy gyarapodhat, hogy ezzel mást nem károsít meg.

Ez az elgondolás pedig továbbfejlődik a szociológus, matematikus, közgazdász Vilfredo Pareto (1848-1923) munkásságában. A közgazdaságtan egyik fontos fogalma a Pareto-hatékonyság. Ennek lényege, hogy ha egy elosztási rendszerben már nem tudjuk úgy javítani egy szereplő jólétét, hogy közben másokét ne rontanánk, akkor az a rendszer Pareto-hatékony.

„Klasszikus eset, amikor egy éhező ellop egy vekni kenyeret. Az érthető, hogy hagyni kellene szabadon elfutni, de az már kevésbé érthető, hogy a társadalom azon kötelessége, hogy ne hagyja őt éhezni, az egyedül egy véletlenszerűen kiválasztott pékre háruljon, nem pedig a társadalom egészére.” (Vilfredo Pareto: Trattato di Sociologia Generale, 4 vols. Idézi Alexander [2009])

A lopás esete nem Pareto-hatékony, mert az éhező csak úgy tudott javítani a saját helyzetén, hogy közben rontotta a pék jólétét. Nem számít az, hogy valószínűleg az éhező jólétét nagyságrendekkel jobban növelte az az egy vekni kenyér birtoklása, mint amennyit ez rontott a másik oldalon. Az elv az, hogy ne érjen el senki olyan jólétnövekedést, ami másnak a kárából származik. Mert lehet, hogy az éhezőn segíteni kell, de ez nem jogosít fel arra, hogy másnak ezzel kárt okozunk. Egy olyan elosztási rendszer kialakítása a végcél, ahol ilyenre nincs szükség. Ezek alapján azonban azt is gondolhatnánk, hogy egy olyan rendszer is Pareto-hatékony, ahol a társadalomban egy személy – például egy diktátor – birtokol minden jószágot, a többi ember pedig semmit. A Pareto-hatékonyság azonban nem statikus fogalom. Látható az idézetből, hogy Pareto nem a nincstelen tolvajt, hanem az áldozatot hatékonytalanul és igazságtalanul allokáló társadalmat vonja kérdőre, ez pedig már dinamikus

megközelítés. Pareto szerint minden olyan (akár egyoldalú) erőfeszítés növeli a hatékonyságot, mely megelőzi igazságtalan, szélsőséges események bekövetkeztét.

„Minthogy az elosztás lényegét tekintve erkölcsi jelenség, a tulajdon elmélete lényegét tekintve erkölcsi elmélet kell, hogy legyen. Ius est suum cuique tribuere – az igazság abban áll, hogy mindenkinek megadjuk azt, ami őt jogosan megillet” (Léon Walras: A tiszta politikai gazdaságtan elemei, avagy a társadalmi gazdaságtan elmélete. Idézi Bekker [2000], 252. oldal)

Walras itt kimondja, hogy a gazdasági elosztási rendszerek megalkotása erkölcsi kérdés, s az igazságosság fogalmát tekintve Paretoval együtt bizonyos mértékig visszatérnek Arisztotelész definíciójához: az igazságos az, ha mindenki azt kapja, ami neki jár. Az éhezőnek jár egy kis kenyér, hogy ne kelljen éheznie, de a péknek is jár az, hogy ne lopják meg. Mindezt azonban úgy, hogy az elosztás következtében ne szoruljon senki a jövőben arra, hogy lopnia kéne.

3. A korai XX. század

A modern makroökonómia megalapítójánál, John Maynard Keynes-nél (1883-1946) is felfedezhető az erkölcsi elemzés. Mind az első, mind pedig a második világháborút illetően jelentetett meg közgazdasági műveket, melyekben megvizsgálta a konfliktusok társadalomra, s annak jólétére gyakorolt hatásait.

„[...] békeidőben a munka mennyiségétől függ a torta nagysága. Háborúban azonban a torta nagysága adott. [...] Mivel azonban a torta nagysága most adott és nem is növelhető, az egyén csak mások kárára növelheti fogyasztása arányát.” (John Maynard Keynes: A háború finanszírozása. Idézi Bekker [2000], 395. oldal)

Keynes szerint háborús időszakban nincs gazdasági fejlődés, az emberek jóléte nem tud növekedni. Hiába dolgoznak egyre keményebben az emberek, azzal nem a saját jólétüket növelik, hanem csak azt, hogy az ország egyre nagyobb háborús erőfeszítéseket tud tenni, egyre több harckocsi, bombázó repülőgép, lőfegyver kerül előállításra. Az elfogyasztható

javak száma korlátozott, nincs lehetőség azok gyarapítására. Ha azonban valaki mégis növelni szeretné a jólétét, akkor azt csak úgy teheti meg, ha azzal egy időben másvalaki kárt szenved. Tipikus példa a jegyrendszer, ahol a javak mennyisége adott és mindenkinek csak egy bizonyos mértékben van lehetősége a fogyasztásra. Ha ilyen szituációban valaki többet szeretne fogyasztani, akkor azt csak úgy teheti meg, ha valakit megfoszt ettől a fogyasztástól. Itt pedig visszaköszönnék Walras, illetve Pareto gondolatai, tehát hogy az olyan rendszer, ahol valaki csak úgy gyarapodhat, hogy ezzel más kárt szenved, igazságtalan. A háború nem segíti az igazságosság gyakorlását, ezért egyedül a béke a morálisan elfogadható gazdasági együttműködési keret.

Friedrich August von Hayek (1899-1992) Nobel-díjas közgazdász, Adam Smith-hez hasonlóan morálfilozófus is volt egyben. Élesen kritizálta azt a korában kialakuló közgazdasági gondolkodást, hogy a közgazdaságtant a természettudományok felé kell közelíteni, tehát hogy a megfogalmazott tudomány által felfedezett törvények általánosan igazak minden helyzetben. Elítélte a közgazdászok azon hozzáállását, hogy a gazdasági problémák előbb vagy utóbb tökéletesen leírhatók a matematika eszközeivel, ez által a kvantitatív kutatások által a természettudományokéhoz hasonló szilárd törvények lesznek megfogalmazhatóak a közgazdaságtanban is.

„[...] amint ezt Vilfredo Pareto, eme elmélet egyik megalapítója világosan kimondta, az elméletnek nem lehet célja, hogy „az árak numerikus értékét megadja”, mert – mint mondta – „abszurd” feltevés, hogy az összes adathoz hozzá tudunk jutni. [...] a matematikai ár [...] olyan sok egyszeri körülménytől függ, hogy ember soha meg nem ismerheti, legfeljebb Isten. Néha azt szeretném, hogy matematikai közgazdászaink is megszívleljék ezt. Be kell vallanom, gyakran kétségeim vannak afelől, hogy a mérhető mennyiségek keresésére irányuló törekvéseik lényegesen hozzájárultak-e a gazdasági jelenségekkel kapcsolatos elméleti tudásunk bővüléséhez, szemben érdemeikkel a konkrét helyzetek leírásába” (Friedrich August von Hayek: A tudás látszata. Idézi Bekker [2000], 615. oldal)

Hayek kétségeit fejezi ki, hogy a matematikai közgazdászok által felállított modellek jövőre vonatkozó következtetéseinek mennyire van értelme, habár azt elismeri, hogy egy-egy adott szituációt jól le tudnak írni. Leginkább azért gondolja ezt, mert a

közgazdaságtudományt, más társadalomtudományokhoz hasonlóan annyira bonyolultnak és komplexnek tartja, hogy azok sohasem lesznek tökéletesen modellezhetőek. Ezt a bonyolultságot az okozza, hogy a gazdasági interakciókban emberek szerepelnek. Felfedezi a matematikai, kvantitatív közgazdaságtan korlátait, ami szükségessé teszi a modellek kiegészítését. Ennek az űrnek a kitöltésére kézenfekvő megoldás a filozófiai nézőpontok vizsgálata.

III. A magyarországi Alkalmazott közgazdaságtan szakok képzésének vizsgálata

Dolgozatom egyik fókusza felmérni, hogy a magyar felsőoktatásban a közgazdászhallgatók képzésében milyen szerepet tölt be az eszmetörténeti képzés, az önálló gondolkodásra való ösztönzés, a matematikai modellek nélküli érvelés fejlesztése. Kutatásomban a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően különválasztom a „business” és az „economics” szakokat. Az „economics”-nak megfelelő szak három van a magyar felsőoktatási rendszerben, ezek az alkalmazott közgazdaságtan, közszolgálati közgazdaságtan és a gazdaságelemző szakok. Ezek közül az alkalmazott közgazdaságtan szakot vizsgálom, mert ez adja a legáltalánosabb közgazdaságtani képzést.

Az alkalmazott közgazdaságtan szak öt felsőoktatási intézmény képzési kínálatában található meg: Budapesti Corvinus Egyetem (BCE), Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME), Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Pannon Egyetem (PE) és a Pécsi Tudományegyetem (PTE). Kutatásom során mind az öt egyetemnek az alkalmazott közgazdaságtan szakán megvizsgálom az adott operatív tanterveket, illetve az azok szerinti releváns kurzusok részletes tantárgyi tematikáit. Vizsgálódásaim célja arra fényt deríteni, hogy mennyiben térnek el az egyes egyetemek ugyanazon szakjainak képzési sajátosságai, illetve ami fontosabb, kideríteni, hogy a közgazdászképzésen belül milyen súlyú és tartalmú a filozófia oktatása. Az operatív tanterveket azért tartom releváns információforrásnak, mert tartalmazzák, hogy mely tantárgyak kötelezőek, kötelezően választhatóak, vagy szabadon választhatóak. A tantárgyi syllabusok tartalmazzák az egyes óráknak a témáját, a feldolgozott tananyagot, illetve a kötelező, esetleg ajánlott olvasmányokat is. Kutatásom során, ha az egyes tantervekben nem találtam olyan kötelező tantárgyat, amely kifejezetten a filozófiáról szólna, megvizsgáltam azokat a kötelező, bevezető jellegű kurzusokat is, amelyek potenciálisan tartalmazhatnak filozófiai témákat is.

1. Budapesti Corvinus Egyetem

A Budapesti Corvinus Egyetemen az alábbi tantárgyak azok, amelyek relevánsak a vizsgálódásom szempontjából:

1. táblázat
Releváns kurzusok a BCE-n

Tantárgy	Jelleg
Mikroökonómia I.	Kötelező
Közgazdasági elméletek története	Kötelező
Politikai gazdaságtan	Választható
Filozófia	Választható

Forrás: BCE operatív tanterv

A Mikroökonómia I. egy bevezető tantárgy, azonban amellett, hogy a modern közgazdaságtan fogalmaival, technikaival megismerteti a hallgatókat, filozófiai tartalom is leadásra kerül az előadások és szemináriumok során. Különösen a szemináriumok fontosak a kutatásom szempontjából, ugyanis az egyes alkalmakkor szóba kerülnek filozófiai témák, illetve fogalmak, és sokszor kell a hallgatóknak ilyen jellegű szövegrészleteket is olvasniuk, prezentálniuk. Az órák interaktívak, a diákok ösztönözve vannak az önálló gondolkodásra, főleg olyan formában, hogy a feladott filozófiai jellegű szövegrészleteket kell elemezniük, arról véleményt alkotniuk. A Közgazdasági elméletek története tárgy szintén kötelező. Tartalmát tekintve inkább csak történelmi szemléletű, habár az a tény, hogy sorra veszi az egyes közgazdasági gondolkodók elméletének alapjait, melyek főleg a korai gondolkodókat tekintve filozófiai alapúak voltak.

A Politikai gazdaságtan tárgy választható, azonban a kutatásom szempontjából helye van a dolgozatban. Ez az a tantárgy, amely leginkább megismerteti a hallgatókat a közgazdaságtannak a morálfilozófiai alapjaival. De nem csak történelmi szemléletű, aktuális problémákat is elemez filozófiai eszközökkel. A szemináriumok interaktívak, a hallgatóknak önálló feladatmegoldások során kell a filozófia eszköztárát használni mai gazdasági problémák leírására. Ennek köszönhetően a diákok arra vannak kényszerítve, hogy önállóan gondolkodjanak, hogy a már más kurzusokon megtanult matematikai eszközök mellett a filozófia szemszögéből is értelmezzék az adatokat, folyamatokat. Szintén választható tantárgy a filozófia. Ez is releváns a kutatásom szempontjából, a hallgatók megismerkednek fontos filozófiai fogalmakkal, elsajátíthatnak egy olyan gondolkodásmódot, amely kiegészíti a

matematikai közgazdaságtant. Kötelező tankönyv nincsen, helyette viszont a hallgatóknak óráról órára kell olvasniuk különböző filozófusok szövegrészleteit, többek között Immanuel Kant-tól, John Stuart Mill-től, Alexis de Tocqueville-től, vagy Thomas Nagel-től.

2. Budapesti Műszaki- és Gazdálkodástudományi Egyetem

A Budapesti Műszaki Egyetem alkalmazott közgazdaságtan szakának 2011/2012-es operatív tanterve alapján négy tantárgynak vizsgáltam meg a részletes tanmenetét. Ezek a 2. táblázatban láthatóak.

2. táblázat

Releváns, kötelező kurzusok a BME-n

Tantárgy neve	Ajánlott félév
Közgazdaságtan I.	1.
Közgazdaságtan II.	2.
Filozófia	3.
Elmélet- és gazdaságtörténet	5.

Forrás: BME tájékoztató

A Közgazdaságtan I.-II. kurzusok a mikro- és makroökonómiával foglalkoznak, tulajdonképpen mindkettő egy bevezető kurzus, a közgazdaságtan pozitív oldalát mutatja be a hallgatóknak. Az Elmélet- és gazdaságtörténet című tantárgy viszont két fő részből áll. Az egyik a magyar gazdaságtörténettel foglalkozik, a másik pedig a közgazdasági elméletek történetével. Ez utóbbi már betekintést enged a hallgatóknak a különböző közgazdasági irányzatokba, az ókori és középkori gondolkodóktól – Arisztotelész, Aquinói Szent Tamás nézetei – Adam Smith-en keresztül a mai modern irányzatok vitááig.

A Filozófia tárgy syllabusából az derül ki, hogy ez nem egy általános filozófiatörténetet taglaló tárgy, hanem inkább a filozófia diszciplínái szerint van szervezve. A közgazdászok számára olyan fontos területekkel ismerkednek meg a hallgatók, mint az etika, vagy a politikai filozófia, s ezeknek köszönhetően találkozhatnak olyan fogalmakkal, mint például a szabadság, liberalizmus, konzervativizmus, vagy, hogy mi a helyes cselekedet. Ez egy interaktív kurzus, és ami a legfontosabb, önálló gondolkodásra, elmélkedésre ösztönzi a hallgatókat.

3. Eötvös Loránd Tudományegyetem

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem a 3. táblázatban található tantárgyakat találtam relevánsnak, így azoknak a syllabusait vizsgáltam meg.

3. táblázat

Releváns, kötelező kurzusok az ELTE-n

Tantárgy neve	Ajánlott félév
Bevezetés a közgazdaságtanba	1.
Gazdaságtörténet I.	3.
Gazdaságtörténet II.	4.
Tudományos módszertan és érveléstechnika	3.
Közgazdasági eszmetörténet I.	4.
Közgazdasági eszmetörténet II.	5.
Politikai gazdaságtan*	5.

* A politikai gazdaságtan csak a Társadalmi és gazdasági rendszerek modulnál kötelező

Forrás: ELTE tájékoztató

A Bevezetés a közgazdaságtanba című kurzus egy bevezető tárgy, amely azonban kizárólag a közgazdaságtan leíró jellegével foglalkozik, ez látszik a kötelezően előírt tankönyvből is – Boettke-Heyne-Prychitko: A közgazdaságtani gondolkodás alapjai. A tankönyv pusztán a közgazdaságtan pozitív oldalát mutatja be, mintha annak „törvényei” állandóak és egyetemesek lennének. A Gazdaságtörténet I-II. kurzusok történelmi vonatkozású tárgyak, eszmetörténet nem található meg bennük. A Tudományos módszertan és érveléstechnika kurzuson már van szó tudományfilozófiáról, a közgazdaságtannak a tudományok között elfoglalt helyéről is, habár magával a közgazdaságtannal nem foglalkozik. A közgazdasági eszmetörténet I-II. szintén relevánsnak tűnik a kutatásom szempontjából. A tárgy első része az ókortól a XIX. század végéig tartó időszak közgazdasági eszmetörténetét öleli fel, míg a kurzus folytatása már csak a XX. századdal foglalkozik, ugyanilyen szempontból. A bevezetőmben elmondottak szempontjából nagyon sok és jó kötelező irodalom van előírva a hallgatók számára, Platónról, Arisztotelészről kezdve, Smith-en, Malthus-on keresztül Marshall-ig. A második kurzus a XX. századi közgazdaságtani eszméket, a közgazdaságtan matematizálását, és az ellene fellépő irányzatokat, illetve a többi, ma is zajló vitákat taglalja. A Politikai gazdaságtan tárgy abból a szempontból különleges, hogy csak a Társadalmi és gazdasági rendszerek modult – egyike a három választható modulnak – választók számára kötelező. A tárgy tulajdonképpen a társadalmi

berendezkedésekről, az állam szerepéről, a demokrácia intézményeiről és további hasonló témákról szól, tehát mindenképpen hasznos a kutatásom szempontjából.

4. Pannon Egyetem

A Pannon Egyetemen a következő kötelező kurzusokat vizsgáltam:

4. táblázat
Releváns, kötelező kurzusok a PE-n

Tantárgy	Ajánlott félév
Bevezetés a közgazdaságtanba	1.
Mikroökonómia I.	2.
Mikroökonómia II.	3.
Közgazdasági elméletek története	4.

Forrás: PE tájékoztató

A bevezetés a közgazdaságtanba című tantárgyban a hallgatók megismerkednek a közgazdaságtan elméleti alapjaival, azonban annak pusztán a leíró jellegére szorítkozva. Nem található benne filozófiai jelleg, a hallgatók csak a közgazdaságtan pozitív oldalát ismerik meg. A hallgatók a tananyagot a már fentebb említett, Boettke-Heyne-Prychitko: A közgazdasági gondolkodás alapjai könyvből sajátítják el. A Mikroökonómia I-II kurzusok csak a mikroökonómiával foglalkoznak, kiegészítés szintjén sem szerepel a tantervben bölcséleti gondolkodás, vagy filozófia. A Közgazdasági elméletek kurzus végigveszi a közgazdasági gondolkodásmód kialakulását, illetve fejlődését a történelem folyamán. A hallgatók megismerkednek az egyes jelentős közgazdászok elméleti háttérével, illetve szóba kerülnek a matematikai közgazdaságtannak a korlátai. A tárgy ezzel együtt inkább történeti jellegű, nem ösztönzi a diákokat önálló állásfoglalásra.

5. Pécsi Tudományegyetem

A Pécsi Tudományegyetemen nem találtam olyan kötelező tantárgyat, amely a kutatásom szempontjából releváns lenne. Egyedül a kötelezően választható tantárgyak között van ilyen, ami azt jelenti, hogy a hallgatóknak kötelezően kell választaniuk egy tárgyat „csomagból”. Ebből következően nem mindenki fog ezekkel a tantárgyakkal találkozni, sőt elképzelhető, hogy nem kellő számban veszik fel ezeket a kurzusokat, tehát azokat el sem indítják.

5. táblázat
Releváns kurzusok a PTE-n

Tantárgy	Jelleg
Mikroökonómia	Kötelező
A korai közgazdasági gondolkodás története	Kötelezően választható
A modern közgazdasági gondolkodás története	Kötelezően választható

Forrás: PTE tájékoztató

Éppen ezen oknál fogva megvizsgáltam a Mikroökonómia kurzust, mivel az mindenki számára kötelező, hogy abban található-e bármiféle eszmetörténet. A kurzus azonban kizárólag a mikroökonómia eszköztárával foglalkozik, kiegészítőként sem jelenik meg benne a közgazdaságtan filozófiai oldala. Ez látszik a kötelező tankönyvből is – Barancsik János: Mikrogazdaságtan – mely szintén csak a közgazdaságtan leíró, pozitív oldalával foglalkozik. A korai és A modern közgazdasági gondolkodás története című tantárgyak viszont kiegészítik a képzést eszmetörténettel, azonban ez a két tárgy csak kötelezően választható. E tárgyak tananyaga együttesen lefedi az ókori gondolkodóktól a postkeynesi irányzatokig tartó időszakot. A szemináriumokra előírt kötelező olvasmányok pedig nagyon hasznosak a dolgozatom szempontjából, ilyenek például az Arisztotelésztől, Aquinói Szent Tamástól, Adam Smith-től, John Stuart Mill-től, Joseph Schumpeter-től, vagy akár a Polányi Károlytól származó szövegrészek.

6. Konklúzió

A kutatásom során kizárólag azokat az egyetemeket vizsgáltam, ahol alkalmazott közgazdaságtan szak is van a képzési kínálatban. Ennek megfelelően 2 vidéki és 3 budapesti egyetem képzését vizsgáltam. Elsődleges konklúzió, hogy a vidéki egyetemeken a képzés kötelező részében egyáltalán nem jelent meg a közgazdászok tantervében filozófiai tartalom, egyik bevezető tantárgy részeként sem, mindenhol inkább csak a matematikai, leíró közgazdaságtan került bemutatásra. A fővárosi egyetemek képzési szerkezetében már más a helyzet, mindenhol van legalább egy olyan kötelező tantárgy, amelyikben megjelenik a filozófiai tartalom. Ezek közül is kiemelkedik két kötelező tárgy, a BCE Mikroökonómia és a BME Filozófia kurzusa.

IV. Kérdőíves kutatás a BCE-n

1. A kérdőívről

Kutatásom másik iránya volt a Budapesti Corvinus Egyetem alkalmazott közgazdaságtan szak hallgatói körében elvégzett kérdőívesítés. A kérdőív kitöltésében a 2010/11, 2011/12 és 2012/13-es tanévben felvett alkalmazott közgazdaságtan szakos hallgatók vettek részt. A kérdőívek a célszemélyekhez digitális formában lettek eljuttatva, nyomtatott formában a Mellékletben található egy példány belőle. A kérdőívben található eseteket Michael J. Sandel, „Mi igazságos... és mi nem?” című könyve alapján írtam. Maga a kérdőív két részre osztható.

Az elsőben – az általános adatok mellett – először megkérdezem a hallgató véleményét, hogy mennyire értékeli a filozófiaoktatás fontosságát a tanulmányaiban egy tízes skálán. Ez után először felteszek egy olyan kérdést, hogy egy kedvenc sorozatát élvezi-e jobban, vagy pedig Shakespeare: Hamlet című művének egy Hamlet monológiát, majd pedig megkérem, hogy válasszon, szerinte melyik az *értékesebb* alkotás – mindenféle definíció nélkül, a saját értékrendjét tekintve. Ezzel arra próbálok rámutatni, hogy vajon az egyes emberek mennyire cselekednek a saját értékrendjük szerint, tehát mennyire választják önszántukból azt, amit elvileg saját maguk is értékesebbnek tartanak. Ez után pedig olyan gazdasági problémákkal szembesítem a kitöltőt, amikben keveredik, olykor vetekszik egymással a közgazdaságtani és a filozófiai megközelítés. Nem egynél élet-halálról kell „döntenie” a kérdőív kitöltőjének, viszont olykor egyszerűnek tűnhet a válasz, ha pusztán a szó szoros értelmében vett közgazdasági szemszögből szemléljük az adott problémákat. Például a 11-es kérdésnél, ha az ember pusztán materiális szemszögből tekinti a szituációt, akkor egyértelműen az első lenne a „helyes” válasz, mivel matematikai számítások alapján az jön ki, hogy akkor éri el a magasabb nyereséget a vállalat, ha nem végezteti el a javításokat az autókon, hanem inkább vállalja az esetleges pereskedések után fizetendő kártérítéseket. „Közgazdász” szemszögből pedig azt kell elvileg választanunk, ami folytán nagyobb nyereséget ér el a vállalkozás, még ha az jelentős károkat is okoz a felhasználóknál. Kiderült azonban, hogy a hallgatók számára mégsem volt egyértelmű hogy melyiket válasszák. A kérdőív során tehát a hallgatók olyan problémákkal szembesülnek, melyek „megoldásához” gondolkodásra – helyesebben *elmélkedésre* –, filozófiai megközelítésre van szükségük.

A következő filozófiai problémák fordulnak elő a kérdőívben. Az első – 8. kérdés – egy olyan szituáció, ahol egy vezérigazgatónak kell döntenie, hogy vagy elküld a vállalattól 20 embert, vagy pedig nem küld el senkit, de *mindenkinek* csökkenti a munkabérét egy bizonyos százalékkal. A probléma itt az, hogy ha elküldi a 20 dolgozót az igazgató, akkor azok munkanélküliekké válnak, a családjuk megélhetése veszélybe kerül stb., de ha meg akarjuk őket óvni a nyomortól, akkor viszont mindenkinek részt kell vállalnia a felelősségből, tehát mindenkinek kevesebb lesz a bére. Mennyire fogadnák el ezt azok, akik mindenképpen a cégnél maradnak? Mondhatnák egyes, a cég szempontjából létfontosságú dolgozók, hogy ők ezt a bércsökkentést *nem érdemlik meg*, ők kapják csak meg azt, ami nekik jár. Pont ez az, amit például Arisztotelész is megfogalmaz az igazságosságról, tehát hogy mindenki azt kapja, amit megérdemel.

A második probléma – 9. kérdés – megint szembeállítja a közgazdaságtant és a filozófiát. Egy hurrikán következtében a város készletei megcsappannak, de az emberek ugyanúgy igénylik például a kenyeret. Ennek következtében a kínálat jelentősen lecsökken, míg a kereslet változatlan. A piaci ár kialakul ott, ahol a kereslet és a kínálat megegyezik. Itt is ez történik, tehát közgazdasági szempontból *nincsen probléma*. Mégis kicsit igazságtalannak éreznénk, ha egy katasztrófa sújtott övezetben, tételezzük fel, hogy 3000 Ft-ot kellene fizetnünk egy kiló kenyérért. Itt a szabadelvűség – mely ilyen esetben is ellenzi a beavatkozást – mondhat ellent egyesek ítélőképességének, mi szerint nem igazságos, hogy a szerencsétlen embereket egy katasztrófa után még ezzel is nehezebb sorsba kényszerítsék, vagy pedig azért, hogy egyesek mások szenvedéseiből húzzanak hasznot.

A harmadik probléma – 10. kérdés – jól ismert az utóbbi évek gazdasági válságának híreiből. Igazságos-e, hogy az állam által az adófizetők pénzéből kimentett bankok bónuszokat és prémiumokat fizessenek ki a vezetők és a többi dolgozó számára? A közvélemény általában felháborodással reagált és követelte a bónuszok visszavételét, míg a pénzügyi intézetek vezetői azzal érveltek, hogy nem tudják úgy megtartani a legjobb alkalmazottaikat, ha azoknak a fizetése a külső közvéleménytől függ. A megkérdezetteknek „lehetősége” van dönteni, hogy vissza kell-e venni ezeket a prémiumokat. Itt sem csak közgazdászként kell gondolkodniuk. Egyfelől logikus és elfogadható a pénzügyi intézetek vezetőinek a védekezése, mégis úgy érezhetjük, hogy ki más vállalja a felelősséget a válságért, ha nem az ilyen, a kockázatokat figyelmen kívül hagyó intézmények? Vagy legalábbis ne kapjanak érte még jutalmat is.

A negyedik probléma – 11. kérdés – a már fentebb említett Ford tevékenységével foglalkozik. Ebben az esetben a kérdőívet kitöltőnek nem mást kell eldöntenie, mint hogy helyes-e az, hogy az emberi életet pusztán számokkal, forintban vagy dollárban kifejezzük. Hogy helyes-e az, hogy egy emberi élet például 1.000.000\$-t ér vagy sem. Természetesen nem magáról az összegről kell vitatkozni, hanem magának a „beárazásnak” a gyakorlatáról. Mert a Ford közgazdászai pont ezt tették. Egy bizonyos összeget rendeltek minden emberi élethez, azok alapján költség-haszon elemzést végeztek, aminek az lett az eredménye, hogy nem hajtották végre az autók kijavítását, hanem inkább a baleseteket elszenvedők elleni pereskedést választották. Mint már fentebb említettem, szigorúan véve, közgazdász szempontból nincs probléma. De nagyon sokakban felmerülhet, hogy ez a gyakorlat nem helyes.

A kérdőív második felében nem kell mást tennie a kitöltőnek, mint ugyanezekre a kérdésekre válaszolnia még egyszer. A különbség annyi, hogy az egyes problémák felett megjelenítésre kerül egy-egy filozófiai iskola definíciója arról, hogy mi az igazságos.

Az első probléma második feltevésénél – 12. kérdés – a kitöltő Arisztotelész meghatározását olvashatja az igazságosságról – mindenki azt kapja, amit megérdemel – ami alapján azonban nem igazságos, ha mindenkinek lecsökkentik a bérét, hiszen azok a dolgozók, érdemeik szerint ugyanannyit kell hogy keressenek.

A második probléma második felvetésénél – 13. kérdés – a libertarianizmus – szabadelvűség – alapelvét olvashatja a kitöltő, miszerint mindenkinek jogában áll azt tennie, ami neki tetszik, egészen addig, amíg ez másokat nem akadályoz abban, hogy ugyanígy tegyenek. Ez alapján nincs ok arra, hogy beavatkozzunk a piaci folyamatokba.

A harmadik probléma második felvetésénél – 14. kérdés – John Rawls igazságosság elvei közül a második található meg. Rawls „a tudatlanság fátyla” fogalma arra indíthat, hogy olyan törvényt hozzunk – például az adott problémához kapcsolódóan – melyet akkor is helyesnek tartanánk, ha nem tudnánk, hogy az adott szituációban melyik szereplő helyében lennénk. Ezek alapján pedig sokak számára azért kell visszavenni a prémiumokat, mivel a rossz működés ellenére kifizetett bónuszok, a mohóság bűnének tudhatóak be.

A negyedik probléma második felvetésénél – 15. kérdés – a haszonelvűség definícióját használtam fel. Az emberi élet beárazásának problematikussága mellett azt is megfontolhatjuk, hogy helyes-e egyesek szenvedését összemérni mások boldogságával. Tehát ha elfogadjuk, hogy valakinek a szenvedése be van árazva – a pereskedés alapján megítélt kártérítés – akkor ez összemérhető-e másvalaki hasznával. Mert ilyen szempontból ez történt, a nagyobb pénzbeli haszon akkor jelentkezik, ha nem végzik el a javításokat. Tehát az egyik oldalon a balesetet szenvedők szenvedéseinek pénzbeli összege, illetve az el nem végzett javításokból megtakarított pénz összege áll, míg a másik oldalon a javításokra kifizetett pénz. Ha ezek alapján gondolkozunk, és az jön ki, hogy az összhaszon akkor nagyobb, ha nem végezzük el a javításokat, akkor az a helyes cselekedet.

Ezek után egy olyan kérdést teszek fel, hogy mennyire értékelték a válaszolók az egyes igazságosság definíciókat a válaszadásban, majd a 7. kérdést – Hamlet vs. Sorozat – teszem fel még egyszer. Majd az utolsó kérdésben újra arra kérem a válaszolókat, hogy értékeljék a filozófia fontosságát a tanulmányaikban. Hipotézisem az, hogy ha a hallgatók találkoznak olyan gazdasági problémákkal, amelyekben ellentétes lehet a közgazdaságtani és filozófiai megközelítés, akkor saját maguk is belátják azt, hogy szükség van a filozófiával való foglalkozásra egyetemi tanulmányaik alatt – tehát másodszori megkérdezésre, magasabbra értékeli a filozófia fontosságát.

2. A kérdőív elemzése

A kérdőív kitöltésére 2013. március 8-tól március 17-ig volt lehetősége a célszemélyeknek. A következő alfejezetekben ezeket az adatokat fogom vizsgálni. A megjelenített táblázatok és diagramok forrása minden esetben az ezekből az adatokból készített adatbázis volt.

3. Alapadatok

Összesen 110, alkalmazott közgazdaságtan alapszakon hallgató szolgált adatokkal. A kitöltők nem, évfolyam és finanszírozási forma szerinti megoszlása a következő táblázatokból olvashatóak ki.

6. táblázat

A kérdőívet kitöltők* nemének megoszlása

Nem	Szám	Százalék
Férfi	62	52%
Nő	48	44%
Összesen	110	100%

*Akik legalább egy kérdésre válaszoltak.

Forrás: A kérdőív elemzésének adatai

7. táblázat

A kérdőívet kitöltők* évfolyam szerinti megoszlása

Évfolyam	Szám	Százalék
2012/2013	52	47%
2011/2012	34	31%
2010/2011	24	22%
Összesen	110	100%

*Akik legalább egy kérdésre válaszoltak.

Forrás: A kérdőív elemzésének adatai

8. táblázat

A kérdőívet kitöltők* finanszírozási forma szerinti megoszlása

Finanszírozási forma	Szám	Százalék
Költségtérítéses	59	54%
Államilag támogatott	51	46%
Összesen	110	100%

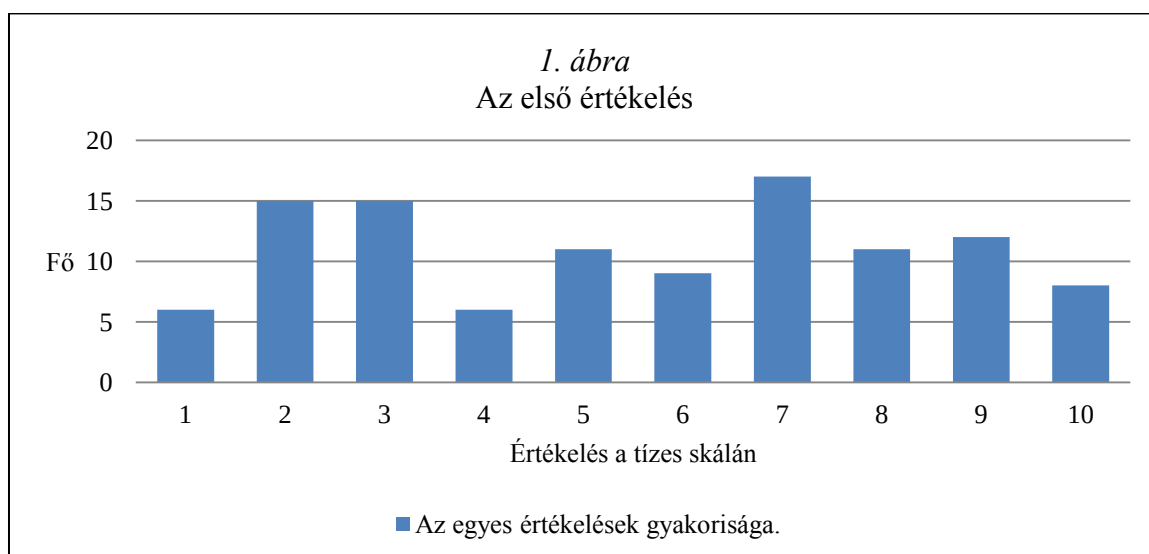
*Akik legalább egy kérdést kitöltöttek

Forrás: A kérdőív elemzésének adatai

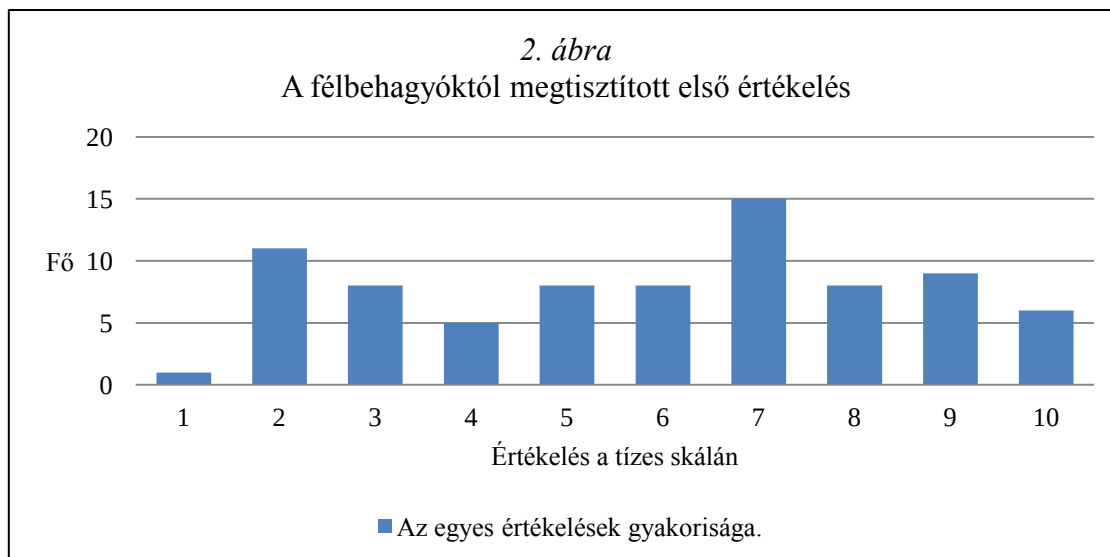
110 alkalmazott közgazdaságtan hallgató kezdte el kitölteni a kérdőívet, ami azt jelenti, hogy legalább egy kérdésre válaszoltak. Gyakorlatilag azonban mind a 110 fő eljutott addig a kérdésig, ahol először kellett értékelni a filozófia fontosságát a közgazdászképzésben. A 110 főből azonban csak 79 fő töltötte ki teljes egészében a kérdőívet, tehát ami a legfontosabb, hogy másodszorra is értékelték a filozófiával való foglalkozást a képzésük ideje alatt.

4. A tízes skálán való értékelés

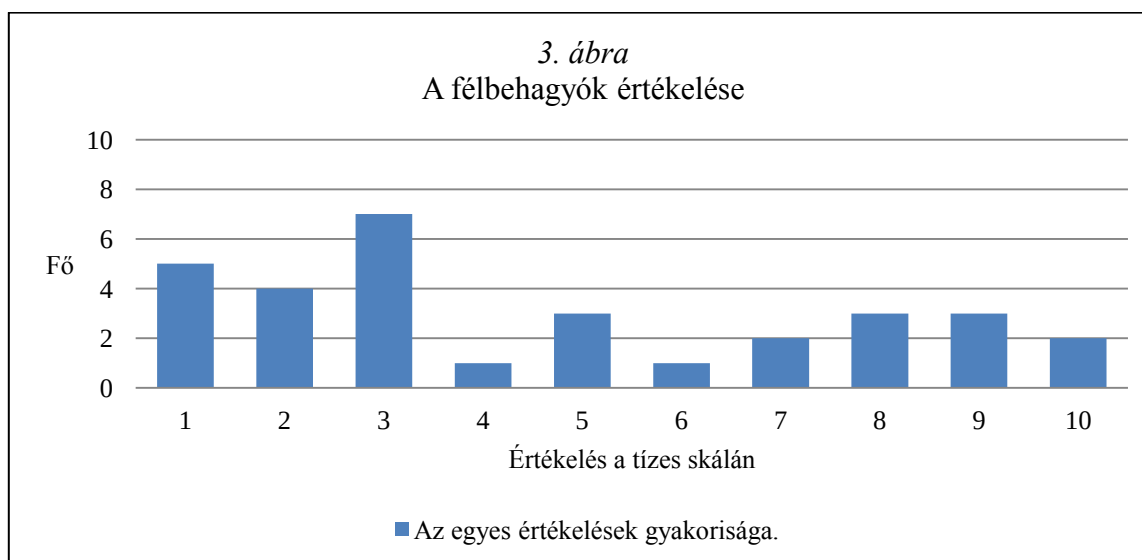
A kérdőívben kétszer kértem meg a kitöltőket arra, hogy egy tízes skálán értékeljék a filozófia fontosságát a képzésük során, először a kérdőív elején, illetve másodszor a kérdőív végén. Hipotézisem az, hogy ha a hallgatók találkoznak olyan gazdasági problémákkal, amelyekben szükséges lehet a filozófiai megközelítés is, akkor a filozófiával való foglalkozás fontosságát magasabbra értékelik a második értékelés során – különösképpen akkor, ha azt elsőre alacsonyra, 5-ösre, vagy annál is alacsonyabbra értékelték.

Ez a diagram szemlélteti, hogy elsőre hogyan értékelték a hallgatók a filozófia fontosságát. A skálán az egyes azt jelenti, hogy „Teljesen fölösleges, hogy a közgazdászhallgatók filozófiával foglalkozzanak”, míg a skála másik végén a tízes azt jelenti, hogy „Nagyon fontos lenne, hogy a közgazdászhallgatók találkozzanak filozófiai problémákkal tanulmányaik során”. Látható, hogy viszonylag egyenletesnek mondható az értékelések gyakorisága, kiugró érték nincsen, a hallgatók többé-kevésbé 2-3, illetve 7-8 körültre értékelték a filozófia fontosságát. Az értékelések átlaga két tizedes jegyre kerekítve **5,54**, szórása pedig **2,75**. A válaszadók **48%-a** értékelt 5-ösre vagy annál alacsonyabbra – „inkább nem fontos” –, és **52%-uk** értékelt 6-osra, vagy annál magasabbra – „inkább fontos” – a filozófia fontosságát. Azonban fontos megjegyezni, hogy ebben benne vannak azoknak a személyeknek az értékelése is, akik nem fejezték be bizonyos okoknál fogva a kérdőívet. A számszerűleg 31 befejezetlen adatlaptól megtisztítva a következő adatsort kapjuk:

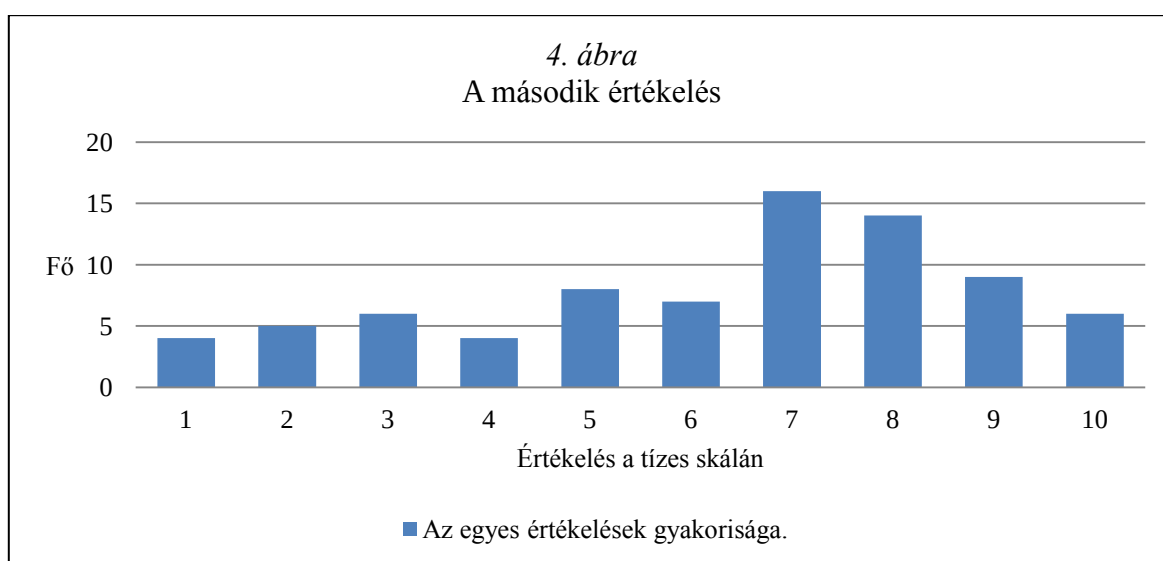
Az előbbi százalékos arány kicsit módosul, „az inkább nem fontosra” értékelők aránya 48%-ról lecsökken **42%-ra**, ezzel párhuzamosan pedig „az inkább fontosra” értékelők aránya 52%-ról **58%-ra**, az átlag pedig **5,89-re** növekszik, míg a szórás lecsökken **2,58-ra**. Érdekes tehát azt is megvizsgálni, hogy azok, akik félbehagyták a kérdőív kitöltését, vajon mennyire tartották fontosnak a filozófiával való foglalkozást. A következő ábrán pont ez látható, tehát hogy azok, akik valamilyen oknál fogva nem fejezték be a kérdőívet, a tízes skálán mennyire értékelték a filozófiát:

Az ábra alapján az látszik, hogy inkább azok hagyták abba a kérdőív kitöltését, akik szerint nem fontos a filozófia a képzésük során – habár ugyanúgy találunk nem kitöltőket a skála másik feléből is. Az átlagos értékelés **4,65**, a szórás pedig **2,98**. A 31 főből 20 fő, tehát

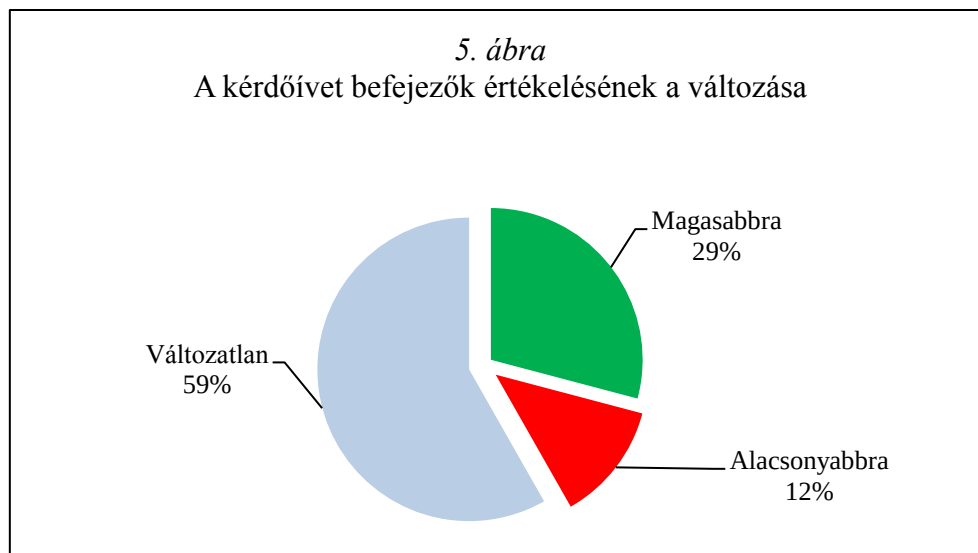
65% gondolta „inkább feleslegesnek” a filozófiát, míg csak 35%-uk gondolta „inkább fontosnak” a filozófiát. Ráadásul ebből a 31 emberből 27 ennél a kérdésnél be is fejezte a kérdőív kitöltését.

Magának a kérdőívnek a lényege az volt, hogy olyan gazdasági problémákkal szembesítsem a hallgatókat, amelyeknek van filozófiai vetületük is. Mint már említettem, 31 ember nem fejezte be a kérdőívet, így a filozófia fontosságának másodjára történő értékeléséig csak 79 ember jutott el. Az ő válaszaikat megvizsgálva a következő diagram adódik arra vonatkozólag, hogy másodszor milyen fontosnak értékelték a filozófiát:

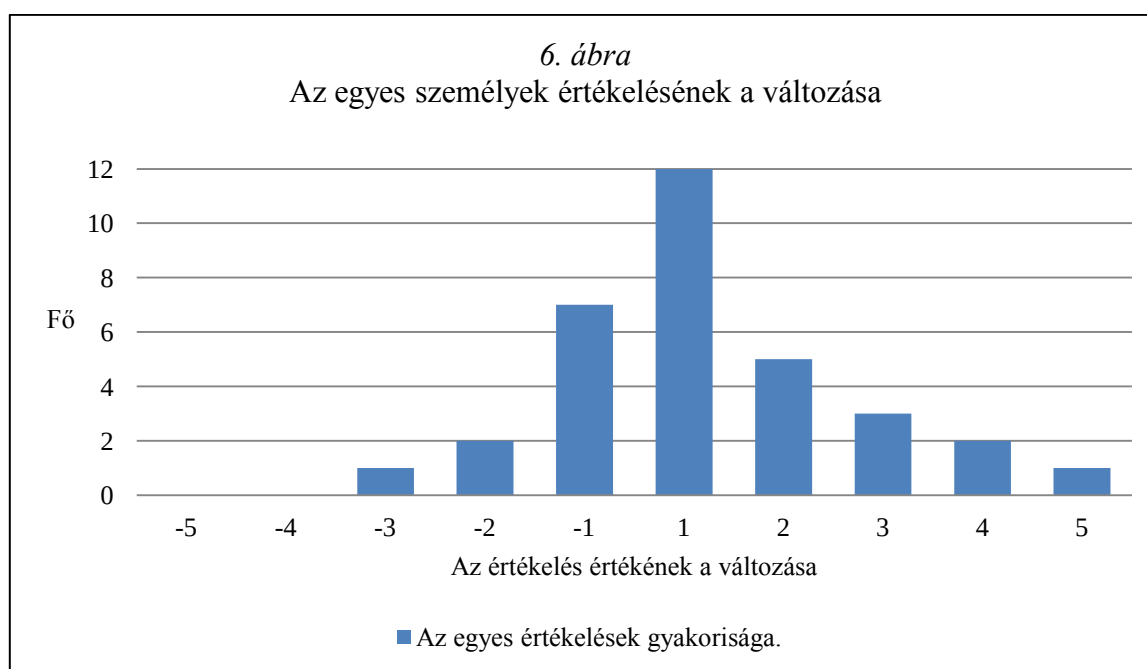

Ugyanazokat a mutatókat kiszámolva a következőeket kapjuk. Az „inkább felesleges”-re értékelők aránya az eredeti – félbehagyóktól megtisztított – 42%-ról lecsökkent **34%-ra**, míg az „inkább fontos”-ra értékelők aránya 58%-ról **66%-ra** nőtt. Az átlag pedig 5,89-ről **6,27-re** növekedett.

Azonban még több információhoz juthatunk, ha egyenként megvizsgáljuk a 79 válaszadó értékelésének a változását. A 79 személyből a kérdőívben felhozott gazdasági példák hatására – legalábbis feltételezhetően – 23 személy értékelt magasabbra a filozófia fontosságát, 10 személy alacsonyabbra, 46 pedig nem változtatott a véleményén. Az arányok a következő ábráról olvashatóak le:

Az is hasznos információval bír, hogy az alacsonyabbra, és a magasabbra értékelők pontosan mennyivel értékelték másképpen a filozófia fontosságát a tízes skálán. Ez a következő diagramról olvasható le:

Amint látható, nemcsak hogy a magasabbra értékelők számszerűleg többen voltak, hanem a skála szempontjából is jobban eltértek az elsődleges véleményüktől. Tehát, akik alacsonyabbra értékelték a filozófia fontosságát, csak viszonylag kicsivel adtak másodszorra kisebb értéket, akik viszont magasabbra értékelték, nagyobb mértékben változtattak. Ezek alapján súlyozva is összeadhatjuk az értékváltozásokat, tehát hogy az egyes értékváltozásokat

beszorozzuk az értékváltozás nagyságával. Ezek alapján pedig azt kapjuk, hogy azok, akik csökkentették az értékelésüket, összességében 14 egységgel csökkentették azt, ezzel szemben viszont azok, akik növelték az értékelésüket, 44 egységgel növelték azt. Az is beszédes információ, hogy a skála felső feléből csupán egy válaszadó csúszott át az alsó tartományba, míg a fordított utat 7-en járták be.

Ezek alapján elmondható, hogy a megkérdezettek – és a kérdőívet be is fejezők – szignifikáns hányada értékelte magasabbra a filozófiával való foglalkozás fontosságát a közgazdászképzésben, ami megerősíti az eredeti hipotézist.

5. Az évfolyamok közötti különbségek

A Budapesti Corvinus Egyetemen az utóbbi években jelentős változás volt az alkalmazott közgazdaságtan hallgatók bevezető kurzusának tematikáját illetően. A Mikroökonómia tantárgy ugyanis a 2011/2012-es tanév előtt nem olyan struktúrájú volt, mint amilyennek az egyetemi képzések elemzésénél leírtam, előtte inkább csak a mikroökonómia eszköztárának az ismertetése folyt a kurzuson, nem volt feldolgozva a klasszikus irodalom és a hallgatók sem voltak ösztönözve az önálló véleményformálásra. Éppen ezért érdemes azt is megvizsgálni, hogy az egyes évfolyamok értékelései között fedezhető-e fel valamilyen szignifikáns különbség.

Az 2012/2013-as évfolyamról 37, a 2011/2012-es 26, a 2010/2011-es pedig 16 személy töltötte ki teljes egészében a kérdőívet. Az első és a második értékelés átlagainak különbsége az évfolyamok között az alábbi táblázatból olvashatóak ki:

9. táblázat

Az egyes évfolyamokon az értékelések átlaga		
Évfolyam	Első értékelés	Második értékelés
2012/2013	6,89	7,05
2011/2012	5,19	5,73
2010/2011	4,69	5,31

Forrás: A kérdőív elemzésének adatai

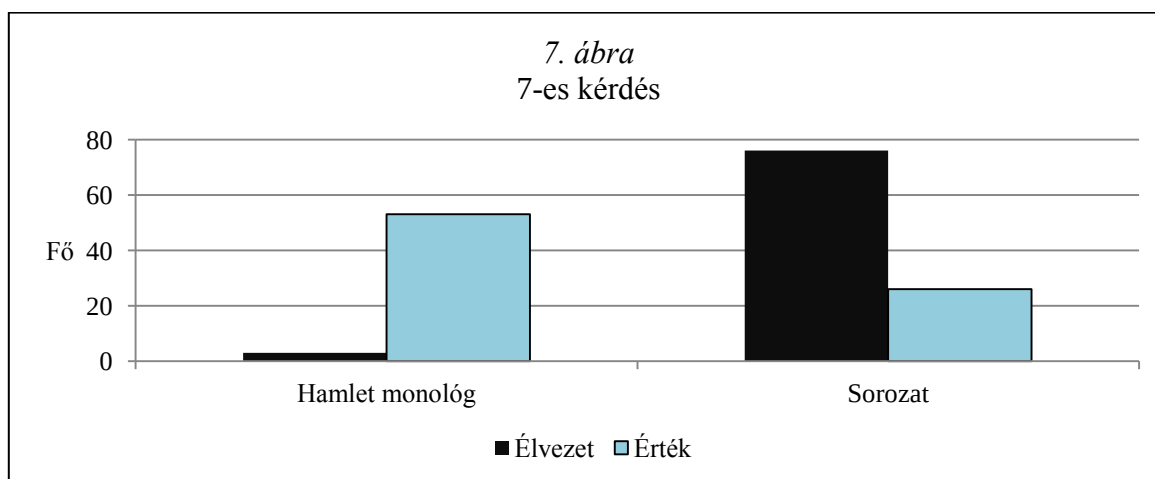
Egyfelől mindhárom évfolyamon javultak az értékelések, másfelől az egyes évfolyamok közötti különbségek is szembetűnőek. Ez valószínűleg a már említett tananyagbeli változásoknak tudható be. Mivel az újabb évfolyamokon egyre nőtt a filozófiai

megközelítés szerepe, ezért alapvetően magasabbra is értékelték a filozófia fontosságát a képzésükben. Tulajdonképpen ezek az évfolyamok közötti különbségek is a hipotézisemet támasztják alá.

6. Az egyes kérdések elemzése

Ebben a részben sorra veszem, és elemzem a Sandel könyv alapján írt kérdésekre adott válaszokat. Itt már kiszűrtem azoknak a személyeknek a válaszait, akik nem töltötték ki teljes egészében a kérdőívet.

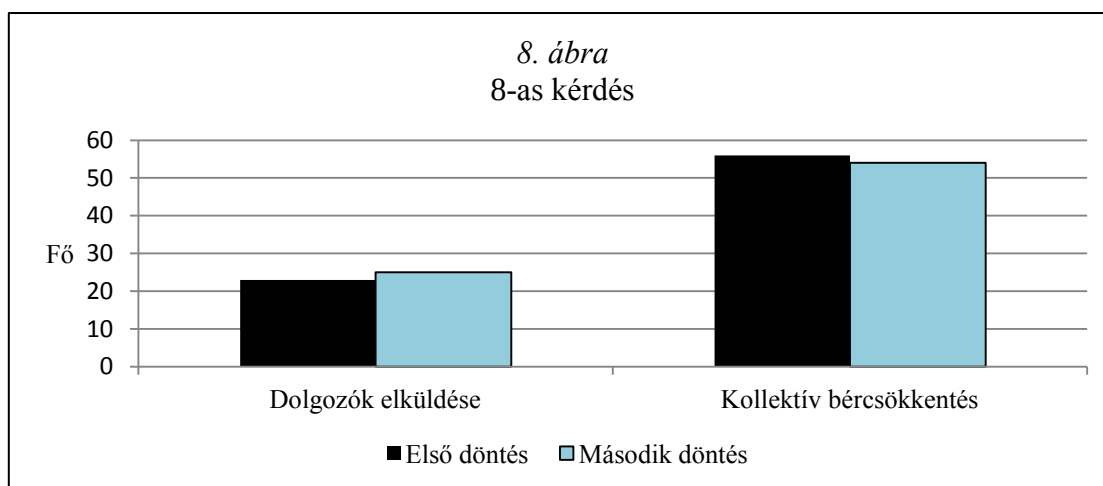
A filozófia fontosságának tízes skálán való értékelése után következett a 7-es kérdés, amelyben arra voltam kíváncsi, hogy a hallgatók egy kedvenc sorozatukat, vagy pedig egy Hamlet-monológot élveznek jobban, illetve hogy melyiket tartják értékesebbnek. Az eredmények a következő ábráról olvashatóak le:

A diagramról tisztán látszik, hogy a hallgatók döntő többsége élvezi inkább egy kedvenc sorozatát, mint a Hamlet-monológot, azonban fordított képet fest, hogy melyiket tartják *értékesebbnek*. A Hamlet-monológot tehát minőségileg értékesebbnek tartják, de mégis a saját értékelésük szerint minőségileg alacsonyabb rendű dolgot élvezik. Ez a kérdés egy amolyan „értékrend mérőként” fogható fel. A hallgatók egy bizonyos dolgot értékrendjük szerint értékesebbnek tartanak, azonban mégis egy ugyanazon értékrend szerinti alacsonyabb értékű dolgot választanának. Úgy gondolom, ebből a mindennapi életben is hasznosítható következtetés szűrhető le, az emberek döntési viselkedésére vonatkozólag. Ugyanis hiába tarthat egy egyén, vagy egy egész közösség egy döntési lehetőséget preferálандóbbnak,

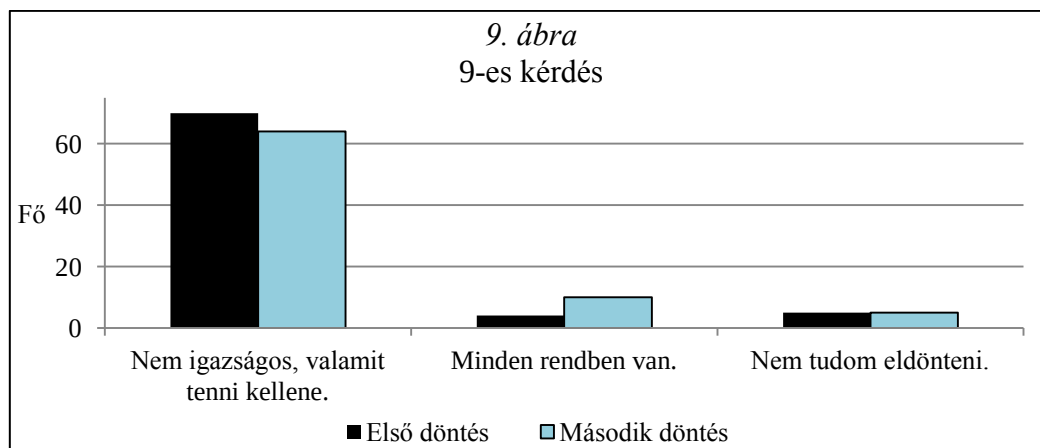
elképzeltető, hogy az egyének mégis a kevésbé preferált dolgot fogják választani. Ez a megállapítás pedig vonatkoztatható a kérdőívben megjelenő példázatok, és a valóságban megtörtént események elemzésére. A kérdőívben ugyanis hiába tartanak egy választást helyesebbnek a másikonál, a gyakorlatban, ha nincsenek megfelelő ösztönzők beleépítve a rendszerbe, a saját érdekeit követve lehet, hogy a kevésbé helyes döntést fogják választani, amelyet esetleg a kollektív társadalmi értékrend elutasítana. Ezt a kérdést a kérdőív második részében még egyszer feltettem, azonban mindössze pár százalék különbség jelentkezett az elsőhöz képest.

Az első gyakorlati probléma a 8-as kérdésben merült fel, tehát ahol a vállalat vezérigazgatójaként kell egy döntést meghozni, hogy vagy megvállik a vállalat 20 dolgozótól, vagy pedig mindenkit megtartva, mindenkinek el kell viselnie egy bizonyos százaléknyi bércsökkenést. A kérdőívet kitöltők a következőképpen válaszoltak a kérdésre:

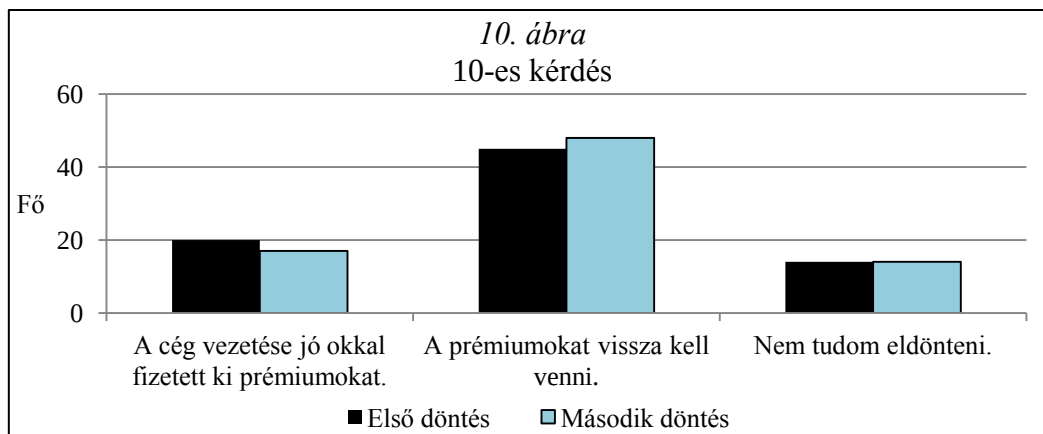
A diagramból látszik, hogy a válaszolók kétharmada úgy véli, hogy helyesebb az, ha a vállalat nem küld el senkit, hanem inkább kollektív bércsökkenést hajt végre. Valóban, társadalmi szempontból elképzeltető, hogy ez a helyesebb megoldás, így ugyanis senki sem fog utcára kerülni, viszont mindenkinek közösen kell szolidaritást vállalni és a terheket viselni. Nyilván, a valóságban ez a közös teherviselés az állam segítségével, az adók és a transzferek révén kerül megvalósításra, azonban a kérdés jól reprezentálja, hogy vajon mennyire is fontos maga a közösség. Ehhez a válaszhoz pedig a filozófia segítségével is eljuthatunk. A kérdés másodszori feltevése is hasonló eredményre vezetett, mindössze két főnyi eltérés tapasztalható.

A 9-es kérdés a hurrikános példa volt, ahol arról kellett döntenie a hallgatónak, hogy egy katasztrófa következtében kialakuló piaci ár igazságos-e vagy sem, be kell-e avatkozni a piac működésébe, avagy nem. A hallgatók válasza egyértelmű:

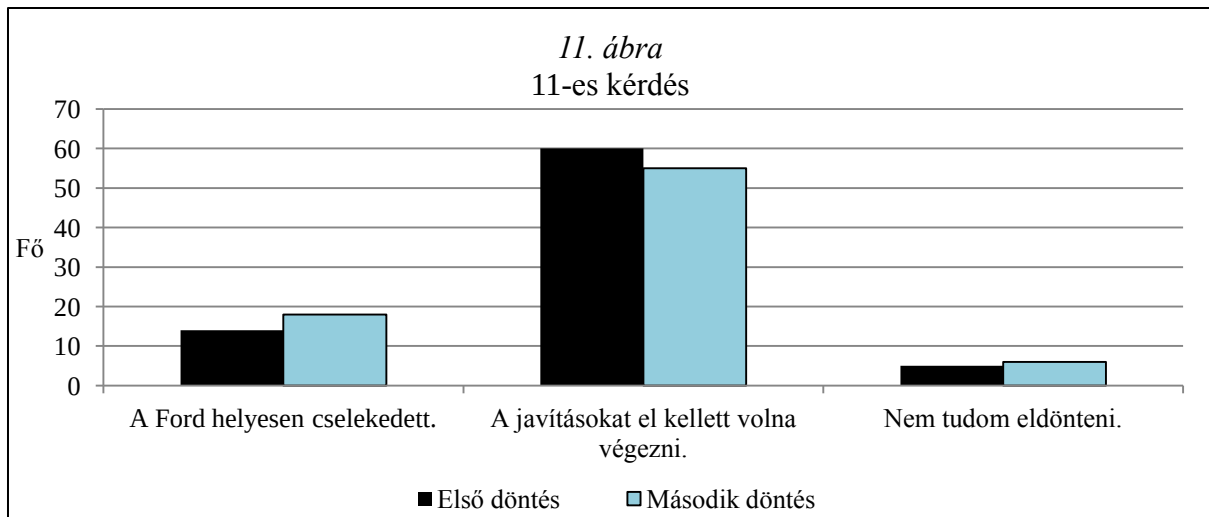
A kérdőívet kitöltők majdnem 90%-a gondolta úgy, hogy a példában szereplő körülmények között kialakuló piaci ár – habár közgazdasági szempontból nincsen probléma – nem igazságos, tehát valamilyen – például árszabályozás – módon be kellene avatkozni a piac működésébe. Ha közgazdász szemmel nézzük a szituációt, nincsen ok arra, hogy beavatkozzunk, azonban ahogy a legtöbb ember is gondolta, itt (sem) csak a közgazdasági érveket kell figyelembe vennünk a döntés meghozatalánál. Fel kell tennünk a kérdést, melyik a helyes cselekedet, hagyjuk-e, hogy a materiális törvények érvényesüljenek – és egy kiló kenyér ára mondjuk, felmenjen 5000 forintra –, vagy pedig az a helyes, ha morális alapon beavatkozunk. A kérdés második feltevésekor is hasonló lett az eredmény, csak hat főnyi eltérés jelentkezett.

A 10-es kérdés egy, a pénzügyi válság során felvetődött gyakorlati problémával szembesíti a kérdőív kitöltőjét. Nevezetesen, hogy az adófizetői pénzből kimentett bankok által kifizetett bónuszokat vissza kellene-e venni, vagy sem. Ennél a kérdésnél már jobban megoszlottak a válaszok, azonban így is kiemelkedik az egyik döntés:

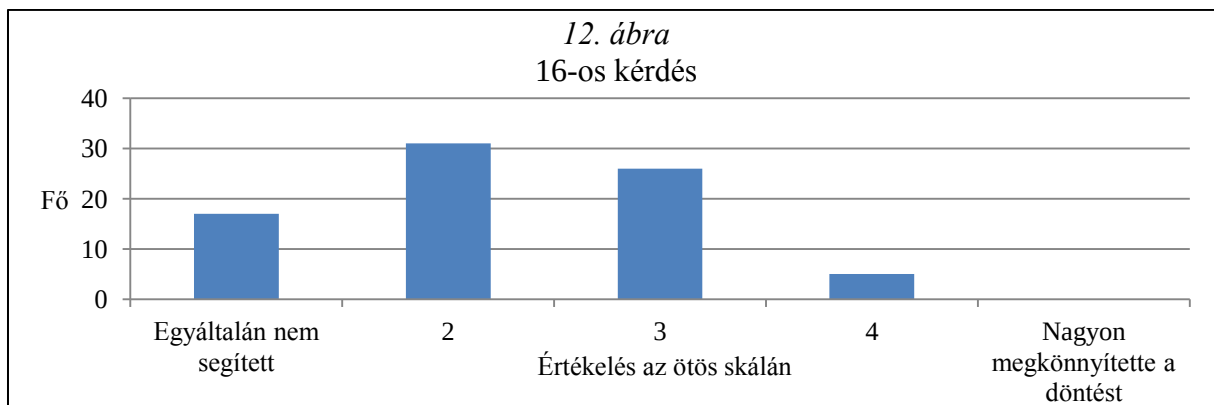

A válaszadók több mint a fele gondolta úgy, hogy nem cselekedtek helyénvalóan azok a pénzügyi vállalkozások, amelyek bizonyos részben felelősek voltak a válság kialakulásáért, adófizetői pénzből lettek megmentve a csődtől, azonban mégis prémiumokat és bónuszokat osztogattak az alkalmazottaiknak. Az emberek nagyobbik hányada tehát úgy vélte, hogy az a helyes, ha ilyen szituációban a kifizetett bónuszokat vissza kell venni. Közgazdasági értelemben itt sem kellene erre gondolnunk, azonban értékrendünk mégis azt sugallja, hogy helytelen az ilyen mentőcsomagokat ilyen kifizetésekre használni. A kérdés másodszorra történő feltevésénél is hasonlóak maradtak az arányok mindössze három főnyi különbség jelentkezett.

A 11-es kérdésnél tulajdonképpen arra kellett válaszolniuk a hallgatónak, hogy melyik a fontosabb, a pénzügyi profit, vagy pedig több száz ember élete, testi épsége. Ebben a kérdésben igen egyértelmű volt a válaszadók véleménye. Több mint 75% gondolta úgy, hogy a Ford helytelenül cselekedett akkor, amikor a pénzügyi profitot helyezve előtérbe nem végezte el önként a hibás autók javítását, ezzel sok ember halálát okozva:

Ennél a kérdésnél volt talán a leginkább nyilvánvaló a pusztán matematikai közgazdaságtan és a filozófia konfliktusa, és úgy tűnik, az emberek többsége a filozófiát helyezte a közgazdaságtan fölé. A hallgatók másodszor is hasonlóan vélekedtek a helyes döntést illetően, csak öt főnyi különbség fedezhető fel a két alkalmat illetően.

A példák utáni első kérdés az volt, hogy a hallgatók mennyire tartották a másodszori kitöltés során hasznosnak azokat a különböző igazságosság-definíciókat, melyeket a kérdések felett lehetett elolvasni. A hallgatók az egyes konkrét esetekben nem értékelték túl hasznosnak a kérdések felett elhelyezett szövegeket, ami érthető látva azt, hogy korábbi válaszaikon alig változtattak. Ugyanakkor láttuk azt, hogy a filozófia szerepét a döntéshozatalban általában lényegesebbnek tartották a konkrét példák után. Az eredmények együttes vizsgálata alapján állíthatjuk, hogy a konkrét esetek alapján a válaszadók szemléletformálónak értékelték a filozófiai szempontok megismerését, azokat szoros összefüggésbe hozták egymással. Korábbi

döntéseiken kevesen változtattak ennyi információ alapján, de választásuk megalapozottabbá vált általuk.

7. Konklúzió

A kérdőívben szereplő kérdések mindegyikében felfedezhető volt a matematikai, pozitív közgazdaságtan, és a filozófia közötti konfliktus. Az egyes kérdésekre adott válaszokból azonban kiszűrhető a hallgatók azon egyértelmű véleménye, hogy bizonyos gazdasági döntéshozatali szituációkban a filozófiai gondolkodásnak a közgazdaságtan felett kell állnia, vagy legalább is annak is szerves részét kellene képeznie a döntéshozatali mechanizmusnak.

V. Összefoglalás

Dolgozatomban a mellett érveltem, hogy annak ellenére, hogy a mai modern közgazdaságtan eltávolodott a morálfilozófiai alapoktól, maga a közgazdaságtan elválaszthatatlan attól. Ezt illusztráltam azzal, hogy a kiemelkedő közgazdasági újítók gondolkodásában mind felfedezhető a filozófiai beállítottság. Mindegyikük foglalkozott olyan kérdésekkel, hogy mi az igazságos, mi a helyes.

Az egyetemi képzések vizsgálatánál arra kerestem a választ, hogy mennyi filozófiát tanulnak az alkalmazott közgazdaságtan szakos hallgatók. Arra jutottam, hogy a vidéki egyetemeken sehol sincsen a kötelező tárgyak között olyan, mely valamilyen mértékben a filozófiával foglalkozna, vagy a hallgatókat ösztönözné önálló véleményalkotásra, vagy a filozófiai megközelítés használatára. Ezzel szemben a három vizsgált budapesti egyetemen az alkalmazott közgazdaságtan hallgatók vagy bevezető tárgyként vagy konkrétan egy egész kurzus részeként foglalkoznak filozófiával, és a hallgatók az órákon ösztönözve is vannak a gondolkodásra, a filozófiai megközelítésre. Különösen a Budapesti Corvinus Egyetem, és a Budapesti Műszaki- és Gazdálkodástudományi Egyetemnek a képzési rendszere pozitív ilyen szempontból. Azonban ennek a kutatásnak voltak korlátai is. A kutatás folytatásaként azt kellene megvizsgálni, hogy a releváns, azonban csak választható tantárgyakat, konkrétan hányan veszik fel egy-egy adott évfolyamon. Az is részletes elemzést érdemel, hogy a külföldi egyetemeken milyen a képzés szerkezete az „economics” szakokon.

A Budapesti Corvinus Egyetem alkalmazott közgazdaságtan szak hallgatói körében elvégzett kérdőíveztetés egyrészt azt a célt szolgálta, hogy fényt derítsen arra, hogy a megkérdezettek hogyan választanak olyan szituációkban, ahol a közgazdasági és a filozófiai megközelítés ellentétes lehet. Másrészt pedig azt próbáltam demonstrálni, hogy ha ilyen problémákkal találkozunk, akkor ennek hatására belátják, hogy a filozófiával való foglalkozásnak fontos szerepet kell játszania a képzésükben, tehát magasabbra értékelik azt a kérdőív végén. A nem reprezentatív mintán elvégzett kutatás fő következtetése, hogy a hallgatók szignifikánsan magasabbra értékelték a filozófia fontosságát a képzésük során a másodszori értékeléskor. Másodszor pedig az egyes kérdéseknél is a túlnyomó többség mindig azokat a döntéseket választotta, ahol a filozófia előtérbe került a pusztán közgazdasági megközelítéssel szemben. Ugyanakkor fontosak az évfolyamok között felfedezhető

különbségek is. Azok az évfolyamok – 2012/2013, 2011/2012 – ahol a bevezető kurzus tananyagába szervesen bele van építve a filozófiai megközelítés, a hallgatók szignifikánsan magasabbra értékelték annak fontosságát, emellett pedig a 2010/2011-es évfolyam másodszorra jelentősebben értékelte magasabbra az első értékeléséhez képest. A kutatás folytatásaként egyértelmű, hogy hasonló formában lehetne elvégezni kérdőíveztetéseket a többi magyarországi egyetemen, és nem is feltétlenül csak az alkalmazott közgazdaságtan szakos hallgatókra szűkítve a mintát. Továbbá az is érdekes információval szolgálhatna, ha általánosan véve a közgazdász hallgatók filozófiai beállítottságát a természettudományi szakok hallgatóinak a filozófiához fűződő viszonyával hasonlítanánk össze.

VI. Irodalomjegyzék

Alvey, J. E. [1999]: An introduction to economics as a moral science. Letölthető: http://www.independent.org/pdf/working_papers/15_introduction.pdf Letöltve: 2013. március 24., 11 óra

Bekker, Zs. (szerk.) [2000]: Alapművek, alapirányzatok. Aula Kiadó, Budapest.

Gino, F. - Ayal, S. - Ariely, D. [2009]: Contagion and Differentiation in Unethical Behavior. Letölthető: <http://people.duke.edu/~dandan/Papers/Cheating/contagion.pdf> Letöltve: 2013. március 24., 11 óra

Marshall, A. levelezése. Idézi Zalai, E. [2011]: Az egyensúlyi ráták unicitása és a bérrel pozitívitása a Neumann-modell általánosításaiban. *Közgazdasági szemle*, LVIII. évf., 2011. január, 20-40. oldal

Pareto, Vilfredo [1916]: Trattato di Sociologia Generale, 4 vols. Florence: Barbera. In: Alexander, J. [2009]: Vilfredo Pareto: The Karl Marx of Fascism. Letölthető: <http://www.toqonline.com/blog/vilfredo-pareto-part-ii/> Letöltve: 2013. március 24., 11 óra

Robbins, L. [1932]: An Essay on the Nature and Significance of Economic Science

Sandel, M. J. [2012]: Mi igazságos... és mi nem? Corvina Kiadó, Budapest.

Schelling, T. [2007]: http://www.youtube.com/watch?v=eJR_183h5VU Letöltve: 2013. március 24., 11 óra

Shiller, R. J. - Shiller, V. M. [2011]: Economists as worldly philosophers. Letölthető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1783743 Letöltve: 2013. március 24., 11 óra

Smith, A. [1759]: The Theory of Moral Sentiments. Megjelent: Márkus, Gy. (szerk): Brit moralisták a XVIII. században. Gondolat Kiadó, Budapest.

VII. Táblázatok jegyzéke

1. Releváns kurzusok a BCE-n.....	16
2. Releváns, kötelező kurzusok a BME-n	17
3. Releváns, kötelező kurzusok az ELTE-n	18
4. Releváns, kötelező kurzusok a PE-n	19
5. Releváns, kötelező kurzusok a PTE-n.....	20
6. A kérdőívet kitöltők nemének megoszlása.....	25
7. A kérdőívet kitöltők évfolyam szerinti megoszlása	25
8. A kérdőívet kitöltők finanszírozási forma szerinti megoszlása	25
9. Az egyes évfolyamokon az értékelések átlaga	30

VIII. Ábrák jegyzéke

1. Az első értékelés.....	26
2. A félbehagyóktól megtisztított első értékelés	27
3. A félbehagyók értékelése	27
4. A második értékelés	28
5. A kérdőívet befejezők értékelésének változása.....	29
6. Az egyes személyek értékelésének a változása.....	29
7. 7-es kérdés.....	31
8. 8-as kérdés.....	32
9. 9-es kérdés.....	33
10. 10-es kérdés.....	34
11. 11-es kérdés.....	35
12. 16-os kérdés.....	35

IX. Melléklet

A kérdőív

1. Mi a nemed?

- Férfi
- Nő

2. Mennyi az életkorod?

- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 22<

3. Hányadik évfolyamon tanulsz jelenleg?

- Első
- Második
- Harmadik

4. Milyen finanszírozási formában végzed a tanulmányaidat?

- Költségtérítéses
- Államilag támogatott

5. Milyen szakon tanulsz?

- Alkalmazott közgazdaságtan
- Gazdálkodási és menedzsment
- Gazdaságelemző
- Közzolgálati közgazdász
- Nemzetközi gazdálkodás
- Pénzügy és számvitel
- Egyéb közgazdasági
- Egyéb

6. Mennyire tartod fontosnak a közgazdászképzésben a filozófiával való foglalkozást? Kérlek, értékeld egy 10-es skálán.

1: Teljesen fölösleges, hogy a közgazdász hallgatók filozófiával foglalkozzanak tanulmányaik alatt.

...

10: Nagyon fontos lenne, hogy a közgazdász hallgatók találkozzanak filozófiai problémákkal a tanulmányaik során.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

7. Gondolj a kedvenc sorozatod (HIMYM, Jóbarátok, Simpson család, stb.) egyik legjobb jelenetére, illetve Shakespeare Hamlet című művének egyik Hamlet monológjára.

	Sorozat	Hamlet monológ
Melyiket élvezted jobban?		
Melyiket tartod értékesebbnek?		

8. Egy olyan vállalat vezérigazgatója vagy, amelyik a válság óta súlyos anyagi gondokkal küszködik. A költségeket mindenképpen csökkenteni kell, különben a vállalkozás csődbe megy, és több tucat ember válik munkanélkülivé. Már csak két mód van a további költségcsökkentésre: A:

leépítéssel csökkentet a költségeidet, elküldesz 20 olyan embert (például takarítók), akik a legkevésbé produktív munkát végzik,

B:

a vállalatnál dolgozó összes ember (menedzserek, elemzők, szakértők, karbantartók, munkások) bérét csökkentet 10%-kal, de senkit sem kell elküldened.

A költségek mindkét esetben ugyanannyival fognak csökkenni. Melyiket választanád?

- A
- B

9. 2004-ben a Charley hurrikán végigsöpört a floridai partvidéken, aminek a környező városok akadozó ellátása lett a következménye. A létfontosságú élelmiszerek és szolgáltatások ára körülbelül a tízszeresére emelkedett. Közgazdasági szempontból nincs probléma, a kereslet és a kínálat az adott árakon megegyeznek. A TE értékítéleted szerint igazságos-e a kialakult szituáció?

- Nem igazságos, valamit tenni kellene.
- Minden rendben van.
- Nem tudom eldönteni.

10. A 2008-2009-es pénzügyi válság során az egyik amerikai óriásbiztosító cég hatalmas, 173 milliárd \$-nyi tőkeinjekcióra szorult. A vállalat pedig 165 millió \$ összegben fizetett ki bónuszokat és prémiumokat a dolgozói számára (azon részlegnek is jutott a prémiumokból, amelynek felelőtlen tevékenysége sodorta a csőd szélére a céget). A tőkeinjekciót közvetve az adófizetők fizették, akik felháborodásukban azt követelték a kormánytól, hogy kényszerítse a cég vezetését a prémiumok visszavételére, míg a biztosító cég azzal védekezett, hogy ha visszaveszik a prémiumot, akkor a szakembereit más cégek fogják elcsábítani. Te mit javasolnál?

- A prémiumokat vissza kell venni.
- A cég jó okkal fizette ki a prémiumokat.
- Nem tudom eldönteni.

11. A '70-es évek Amerikájában az egyik legnépszerűbb kisautó a Ford Pinto volt. Kiderült, hogy az autó konstrukciója hibás, ugyanis komolyabb karambolok következtében az autó üzemanyagtartálya felrobbant, ami sok utas halálát okozta. A vállalat közgazdászai kiszámították, hogy a hibák kijavítása az autókön összesen 137 millió \$-ba kerülne. Ha nem végzik el a javításokat, akkor a várható balesetek és elvesztett perek számát figyelembe véve a Ford eredménye körülbelül 50 millió \$ tiszta haszon. Ezeket figyelembe véve, a vállalat úgy döntött, hogy neki nem éri meg az autók kijavítása. Ha Te lennél a vállalat vezetője, Te is így döntenél?

- Igen.
- Nem.
- Nem tudom eldönteni.

A következőekben MÉG EGYSZER ugyanazokra a kérdésekre kell válaszolnod. Annyi különbséggel, hogy az egyes problémák fölött olvasható lesz egy-egy "igazságosság definíció". Ezek jelzik néhány filozófiai iskola igazságosságról alkotott fogalmát. Természetesen nem kell ugyanazt a választ adnod majd a kérdésekre, mint első alkalommal. Próbálj a megadott tételt MEGFONTOLVA válaszolni ez alkalommal.

Arisztotelész:

Az igazságosság azt jelenti, hogy minden ember azt kapja, amit megérdemel.

12. Egy olyan vállalat vezérigazgatója vagy, amelyik a válság óta súlyos anyagi gondokkal küszködik. A költségeket mindenképpen csökkenteni kell, különben a vállalkozás csődbe megy, és több tucat ember válik munkanélkülivé. Már csak két mód van a további költségcsökkentésre:

A:

elküldesz 20 olyan alacsony bérű embert, akik nem létfontosságú munkásai a vállalkozásnak (takarítók), munkájuk kiváltható, nem csökken a vállalkozás versenyképessége, csupán kevesebb lesz a kiadás.

B:

a vállalatnál dolgozó összes ember (menedzserek, elemzők, szakértők, karbantartók, munkások) bérét csökkented 10%-kal, de senkit sem kell elküldened.

A költségek mindkét esetben ugyanannyival fognak csökkenni. Melyiket választanád?

- A
- B

Szabadelvűség - Milton Friedman:

A szabadság alapjog. Jelentése, hogy a birtokunkban lévő dolgokkal tetszés szerint rendelkezhetünk, amíg az nem sérti mások szabadságát.

13. 2004-ben a Charley hurrikán végigsöpört a floridai partvidéken, aminek a környező városok akadozó ellátása lett a következménye. A létfontosságú élelmiszerek és szolgáltatások ára körülbelül a tízszeresére emelkedett. Közgazdasági szempontból nincs probléma, a kereslet és a kínálat az adott árakon megegyeznek. A TE értékítéleted szerint igazságos-e a kialakult szituáció?

- Nem igazságos, valamit tenni kellene.
- Minden rendben van.
- Nem tudom eldönteni.

John Rawls "igazságosság elvei" közül a második:

A társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket úgy kell alakítanunk, hogy (...) a tisztségek és pozíciók, álljanak nyitva mindenki előtt a méltányos esélyegyenlőség feltételei szerint.

14. A 2008-2009-es pénzügyi válság során az egyik amerikai óriásbiztosító cég hatalmas, 173 milliárd \$-nyi tőkeinjekcióra szorult. A vállalat pedig 165 millió \$ összegben fizetett ki bónuszokat és prémiumokat a dolgozói számára (azon részlegnek is jutott a prémiumokból, amelynek felelőtlen tevékenysége sodorta a csőd szélére a céget). A tőkeinjekciót közvetve az adófizetők fizették, akik felháborodásukban azt követelték a kormánytól, hogy kényszerítse a cég vezetését a prémiumok visszavételére, míg a biztosító cég azzal védekezett, hogy ha visszaveszik a prémiumot, akkor a szakembereit más cégek fogják elcsábítani. Te mit javasolnál?

- A prémiumokat vissza kell venni.
- A cég vezetése jó okkal fizetett ki prémiumokat.
- Nem tudom eldönteni.

Haszonelvűség - Jeremy Bentham:

Az a döntés, cselekvés igazságos, amely maximalizálja a boldogságot, tehát növeli az élvezet többletét a fájdalom fölött.

15. A '70-es évek Amerikájában az egyik legnépszerűbb kisautó a Ford Pinto volt. Kiderült, hogy az autó konstrukciója hibás, ugyanis komolyabb karambolok következtében az autó üzemanyagtartálya felrobbant, ami sok utas halálát okozta. A vállalat közgazdászai kiszámították, hogy a hibák kijavítása az eladott autók összesen 137 millió \$-ba kerülne. Ha nem végzik el a javításokat, akkor a várható balesetek és elvesztett perek számát figyelembe véve a Ford eredménye körülbelül 50 millió \$ tiszta haszon. Ezeket figyelembe véve, a vállalat úgy döntött, hogy neki nem éri meg az autók kijavítása. Ha Te lennél a vállalat vezetője, Te is így döntenél?

- Igen.
- Nem.
- Nem tudom eldönteni.

16. Mikor másodszor kellett válaszolnod ugyanazokra a kérdésekre, mennyire segítettek az egyes "igazságosság definíciók" a döntésben?

Kérlek, értékeld egy skálán!

1: Egyáltalán nem segített.

5: Nagyon megkönnyítette a döntést.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

17. Gondolj a kedvenc sorozatod (HIMYM, Jóbarátok, Simpson család, stb.) egyik legjobb jelenetére, illetve Shakespeare Hamlet című művének egyik Hamlet monológjára.

	Sorozat	Hamlet monológ
Melyiket élvezted jobban?		
Melyiket tartod értékesebbnek?		

18. Mennyire tartod fontosnak a közgazdászképzésben a filozófiával való foglalkozást?

Kérlek, értékeld egy 10-es skálán.

1: Teljesen fölösleges, hogy a közgazdász hallgatók filozófiával foglalkozzanak tanulmányaik alatt.

...

10: Nagyon fontos lenne, hogy a közgazdász hallgatók találkozzanak filozófiai problémákkal a tanulmányaik során.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10